

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Nucené vysídlení ve vzpomínkách českých Němců

Bc. Kateřina Hlaváčková

© 2016 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Kateřina Hlaváčková

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Nucené vysídlení ve vzpomínkách českých Němců

Název anglicky

The forced displacement in memories of Czech Germans

Cíle práce

Diplomová práce je zaměřena na problematiku nuceného vysídlení z pohledu po roce 1945 v Československu zůstavších Němců. Cílem je zjistit, jak je událost "odsunu" přítomna v kolektivní paměti zástupců nejstarší generace tohoto obyvatelstva.

Metodika

Teoretická část této diplomové práce se opírá o studium odborných informačních zdrojů. Praktická část je založena na biografickém výzkumu.

Doporučený rozsah práce

60 – 80 stran

Klíčová slova

nucené vysídlení, pohraničí, kolektivní paměť, biografický výzkum

Doporučené zdroje informací

HALBWACHS, Maurice. Kolektivní paměť. 1. Vydání. Praha: Karolinum, 1997. 243 s. ISBN 978-80-79419-016-2

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

KREISSLOVÁ, S. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců : na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-80-7308-484-4.

STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. 536 s. ISBN 80-200-0328-2.

Předběžný termín obhajoby

2016/17 ZS – PEF

Vedoucí práce

PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 4. 11. 2015

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 11. 11. 2015

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 13. 11. 2016

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Nucené vysídlení ve vzpomínkách českých Němců" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 30. 11. 2016

Poděkování

Ráda bych touto cestou chtěla poděkovat své vedoucí diplomové práce PhDr. Sandře Kreisslové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi poskytla při zpracování této práce. Dále bych chtěla poděkovat všem narátorům za poskytnutí svých životních příběhu a chtěla bych na tomto místě poděkovat také Monice Baumanové, Ph.D. za zapůjčení odborné literatury a konzultaci při psaní práce.

Nucené vysídlení ve vzpomínkách českých Němců

Souhrn

Tato diplomová práce se zabývá otázkou vzpomínání na poválečné nucené vysídlení Němců u nejstarší generace občanů České republiky německého a česko-německého původu, kteří z rozličných důvodů zůstali po odsunu bezmála tři milionů německy hovořícího obyvatelstva na území Československa. Prostřednictvím získaných biografických vyprávění se ukazuje, jakým způsobem je událost odsunu přítomna v paměti nejstarší generace zůstavších českých Němců, dále se věnuje také tomu, jakým událostem pamětníci a pamětnice připisují význam a jaké vzpomínky si uchovali ve své paměti. Za pomoci analýzy a interpretace životních příběhů jsou odkrývány společné rysy, pravidelnosti či odlišnosti ve výpovědích.

Klíčová slova: nucené vysídlení, pohraničí, kolektivní paměť, biografický výzkum, narativní interview

The forced displacement in memories of Czech Germans

Summary

The topic of this thesis is the forced displacement of the oldest generation of Czech Germans; i.e. current Czech citizens with German or Czech-German origin. These people stayed for various reasons in Czechoslovakia despite the forced resettlement of more than three millions German-speaking people. By the means of analysis of biographical narrations this thesis shows whether and in which way the resettlement is present in memories of this generation. Besides, it scrutinizes the significance of this event for the generation in question and its memories. By the means of analysis and interpretation of the gathered narratives, the common features as well as differences are revealed.

Keywords: forced displacement, border region, collective memory, biographical analysis, narrative interview

Obsah

1 Úvod.....	9
2 Cíl práce a metodika	12
2.1 Popis zvolené metody výzkumu.....	12
3 Literární rešerše	15
4 Teoretická část.....	18
4.1 Kolektivní paměť	18
4.2 Komunikativní a kulturní paměť	21
4.3 Paměť a kolektivní trauma	23
4.4 Paměť, identita a vyprávění	26
5 Praktická část	29
5.1 Poznámky k vlastnímu terénnímu výzkumu	29
5.2 Zpracování rozhovorů, jejich analýza a interpretace	32
5.3 Co předcházelo nucenému vysídlení.....	33
5.4 Vzpomínky na odsun.....	37
5.5 Situace po nuceném vysídlení	51
5.5.1 Školní docházka.....	51
5.5.2 Situace po roce 1948 a v dobách komunistického režimu.....	54
5.6 Ztráta rodiny, udržování kontaktu.....	57
5.7 Touha po emigraci?.....	61
5.8 Situace českých Němců po roce 1989 a dnešní pohled na česko-německé vztahy	65
6 Závěrečné zhodnocení.....	68
7 Závěr.....	71
8 Seznam použitých zdrojů	73

Seznam tabulek

Tabulka 1: Seznam narátorů s bibliografickými údaji.....	31
--	----

1 Úvod

Předkládaná diplomová práce se zabývá otázkou nuceného vysídlení německého obyvatelstva z Československa a pracuje s autentickými vzpomínkami po roce 1945 zůstavších českých Němců. Vzpomínky zde slouží jako lidské zkušenosti, které ovlivnily další směřování života jednotlivců jedné generace. Práce se zabývá deskripcí vysídlení a událostmi s ním spojených tak, jak si je vybavují pamětníci pomocí narativního interview, tedy pomocí vyprávění svého životního příběhu.

Postupná ztráta generace, jež zažila traumatické události 20. století, mezi něž patří právě i nucené vysídlení německého obyvatelstva, nutí vědecké disciplíny jako je historie, sociologie, filozofie nebo psychologie, aby se tímto tématem hlouběji zabývaly, jelikož zkušenosti, se kterými se tato generace setkala, lze chápat jako součást kulturní paměti a také především jako kulturní dědictví, které je třeba zdokumentovat, než bude mimo dosah vědeckého bádání.

V období komunistického režimu v Československu se téma vysídlení Němců stalo tabu a tak německá otázka zcela vymizela z historického vědomí českého obyvatelstva a to zejména z povědomí mladé generace. Znovuotevření tématu přinesl až rok 1989, a tak se odsun německého obyvatelstva po roce 1945 stal až do současné doby diskutovaným tématem ať už na poli politickém či ideovém. Cílem této práce je nahlédnout prostřednictvím vzpomínek českých Němců na nucené vysídlení německého obyvatelstva po skončení 2. světové války a přispět tak zdokumentováním jejich jedinečných výpovědí. Vzpomínky na tyto události jsou hodnoceny z perspektivy konceptu kolektivní paměti. Získaná data odrážejí způsob, jakým je odsun připomínán v nejstarší generaci zůstavších českých Němců. Hlavním úkolem je zjistit, kterým událostem pamětníci připisují zvláštní význam a jakým způsobem je interpretují. Účelem je tyto vzpomínky zachytit a interpretovat.

Než bude přistoupeno k představení struktury práce, je pokládáno za nutné osvětlit terminologii, která se pojí s tímto tématem a která je užívána v předkládané diplomové práci. Po roce 1989 vyvstala otázka, jakým způsobem nazývat to, co se s německým obyvatelstvem stalo po 2. světové válce. K terminologii se vyjadřuje historik Tomáš Staněk (2001, s. 234 – 239). Hojně používaný termín „vyhnání“/„vyhánění“ se objevuje spíše v německém prostředí a je spojován se subjektivním vnímáním Němců, kteří museli opustit území Československa, nicméně termín „vyhnání“ lze nalézt i při označování

neorganizovaného odsunu. V českých podmínkách je zakotven také výraz „odsun“, ačkoliv se spíše odsouvají věci, nežli lidé.¹ Nicméně mezi historiky je užíváno i tohoto pojmu. Na poli historickém se dostáváme do styku s tzv. divokým odsunem, který zastupuje již zmiňované „vyhnání“ a dále také s pojmem „nucené vysídlení“, který označuje „organizovaný odsun“. Pro účely předkládané práce byl zvolen termín „nucené vysídlení“, označuje zde jak neorganizovaný (tzv. divoký odsun), tak migraci organizovanou. Alternativně je využíván také termín „odsun“.

Diplomová práce ve druhé kapitole nejprve podrobněji specifikuje cíle zkoumání a popisuje zvolené metody výzkumu, které byly vybrány pro splnění cíle práce. Následuje kapitola třetí a to literární rešerše sloužící k hlubšímu poznání kontextu problematiky nuceného vysídlení a zabývá se publikacemi, které k tomuto tématu byly již vydány.

Dále je diplomová práce rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretickou část otevírá kapitola o kolektivní paměti, která se opírá se o koncept Maurice Halbwachse (2009) a jeho návaznosti na určitý sociální rámec. Mimo jiné se kapitola zabývá rekonstrukcí vzpomínek, ale také rozlišením mezi pamětí kolektivní a historickou. Dále je pojednáváno o rozdílech mezi komunikativní a kulturní pamětí, kde se hovoří také o materializaci paměti; jejímu sklonu k zprostornění. Vzhledem ke zkoumanému tématu, které bezpochyby patří mezi traumatické události, se stává důležitou i další kapitola kolektivního traumatu, kde je přiblížen koncept kolektivního traumatu, vztah kolektivního traumatu a kolektivní identity a je nastíněn také koncept generace coby nositele traumatu. Teoretickou část uzavírá kapitola pojednávající o vztahu paměti a identity z hlediska biografického vyprávění tedy identity vyprávění životních příběhů.

Pátá kapitola představuje praktickou část práce a je věnována již samotného výzkumu. První podkapitolu tvoří poznámky k vlastnímu terénnímu výzkumu, kde je podrobněji popsán průběh rozhovorů s pamětníky. Kapitola je doplněna o tabulku, která blíže představuje jednotlivé pamětníky. Následuje druhá podkapitola praktické části, nastiňující zpracování rozhovorů, jejich analýzu a interpretaci, kde je připomínán záměr práce a také co bylo cílem narativních rozhovorů. Jsou zde zařazena také některá pravidla přepisu, která byla využívána. V neposlední řadě je přiblíženo, na které aspekty je analýza rozhovorů zaměřena. Následujících šest kapitol bylo sestaveno dle nejčastěji zmiňovaných

¹K problematice terminologie se vyjadřoval historik Tomáš Staněk také v rozhovoru pro časopis *Paměť a dějiny*, 2013, č. 2, s. 70-71.

témat a zabývají se již samotnou interpretací a popisem získaných životních příběhů nejstarší generace zůstavších Němců, kde je kladen důraz na to, jakým způsobem je na vybrané události a životní etapy informátorů vzpomínáno a kterým aspektům přiřkládají narátoři na důležitosti. Mimo jiné jsou kapitoly doplněny o důležité historické události za účelem lepšího čtenářovo pochopení popisovaných situací.

Diplomová práce je doplněna o kapitolu *Závěrečné zhodnocení*, která shrnuje hlavní zjištění výzkumu.

2 Cíl práce a metodika

Cílem této práce je zjistit, jakým způsobem je událost odsunu přítomna v kolektivní paměti zástupců nejstarší generace českých Němců – těch, kteří z rozličných důvodů nebyli po roce 1945 odsunuti za hranice Československa. Teoretická část se opírá o studium odborných informačních zdrojů, praktická část je založena na biografickém výzkumu.

2.1 Popis zvolené metody výzkumu

Pro účely této práce a pro splnění jejího cíle, byla využita metoda kvalitativního biografického výzkumu, konkrétně technika sběru dat pomocí narativního interview.

Kvalitativní biografický výzkum v sobě sčítá práci s biografickým materiálem – s životopisnými daty, která jsou buď získaná například v podobě rodinné kroniky, nebo jsou vytvořena prostřednictvím interview. V současné době je upřednostňováno získání materiálu právě za pomoci interview (Fuchs-Heinritz 2009, s. 9).

Jak již bylo uvedeno, během výzkumu byla využita specifická forma interview – interview narativní. Specifičnost narativního vyprávění tkví v uvedení vypravěče do minulosti, a sledování jeho vyprávění vzpomínek v reálném čase, přičemž je nutné pochopit, že jak tazatel, tak i narátor jsou společensky, politicky i mediálně ovlivněny. Kvalitní rozhovor by se měl přibližovat nenucenému rozhovoru (Vaněk, Mücke, Pelikánová 2007, s. 84 – 85).

Uwe Rosinski (2008) uvádí, že se u narativního interview jedná o zvláštní podobu otevřeného rozhovoru, kdy narátor spontánně vypráví svůj životní příběh doplněný svými osobními prožitky od začátku až do konce. Tento druh interview donutí informanta zaktualizovat prožitky spojené s určitou událostí a znovu je tak přivést do vědomí, v čemž spočívá hlavní cíl narativního interview. Před samotnými fázemi narativního interview, které se dělí na tři úseky, předchází stimulace narátora k vyprávění životního příběhu, poté už následuje první fáze volného vyprávění příběhu, do které výzkumník nikterak nezasahuje, nechává volný průběh vyprávění. Ve druhé fázi přichází na řadu výzkumník, jenž se snaží klást otázky mířené k aspektům, které se zdají být rozporuplné či nevyčleněné. I přesto by ale tato fáze měla být narativního charakteru, otázky mají spíše přimět informátora k dalšímu vyprávění. V posledním třetím úseku se mohou objevit i otázky typu proč, které by měly směřovat k sebehodnocení informátora (Schütze 1999, cit. dle Kreisslová 2013, s. 60-61). Ne pokaždé se informantovi podaří dosáhnout spontánního

plynulého vyprávění, v některých případech se sami dožadují kladení otázek a to i v první fázi narativního interview. Jednak je pro informátora vyčerpávající vést dlouhý monolog a někdy je potřeba narátora usměrnit, pokud od tématu příliš odbočuje (Nosková 2006, s. 60).

Jelikož se tato práce týká především otázky odsunu a zaměřuje se tak na konkrétní téma, bylo z tohoto důvodu užíváno také interview s návodem. Pro tento typ interview se předem vypracovávají otázky otevřeného charakteru, které narátorovi usnadňují vyprávění a podněcují ho k volnému otevřenému rozhovoru (Riesmeyer 2011, s. 224). Narativní interview s návodem by mělo zaručit, že budou zodpovězeny aspekty, do kterých je výzkumník zainteresován. Kladení předem vypracovaných otázek probíhá během rozhovoru jako reakce výzkumníka na zvláštnosti každého vyprávění. Interview s návodem slouží ale pouze jako orientační rámec a je využíván jako “podpora paměti“, která má zajistit, aby nedošlo k opomenutí důležitých životních mezníků (Marotzki 2003). Díky interview s návodem je možné poznat individuální chování jednotlivců, je možné poznat to, jak narátoři vnímají určitou událost, která proběhla v jejich životě a jak se k ní v současnosti staví. Během tohoto interview by mělo dojít ze strany narátora k aktivní rekonstrukci vzpomínek, jednání či událostí (Riesmeyer, 2011, s. 224). Cílem tohoto druhu interview je vzít v potaz náhled na věc každého narátora, aby se ve výsledku daly rozpoznat vzájemné souvislosti, návaznosti v životech osob, které spojuje stejný nebo podobný osud či událost (Riesmeyer 2011). Toto se v případě vzpomínek na nucené vysídlení českých Němců jeví jako velice nápomocné zejména v analytické části, kde se jedná také o rozpoznání společných rysů ve výpovědích jednotlivých komunikačních partnerů. Tento druh interview má sice určitou strukturu oproti zcela otevřenému narativnímu vyprávění, ale vzhledem k charakteristice zkoumaného tématu se tato metoda ukázala jako velice přínosná a pomohla zejména pamětníkům, kteří svůj životní příběh shrnuli jen do několika bodů. Předem vypracované otázky otevřeného typu dopomohly pamětníkům „oživit“ paměť a ti pak byli schopni rozpomenout si na odsun a události s ním spojené mnohem lépe.

Biografický výzkum v sobě nese ale také řadu nevýhod týkajících se časové náročnosti sběru dat a jejich analýzy. S interview je spjatá také zpráva z rozhovoru, která by měla být sestavena ihned po jeho skončení a obsahuje informace o datu a čase, o tom, jakým způsobem rozhovor probíhal, na jakém místě bylo interview pořizeno,

zda byly přítomné i další osoby a v neposlední řadě by zde měla být uvedena informace o průběhu interview, zda došlo k nějakým problémům, krizím nebo jiným zvláštním situacím během rozhovoru (Rosinki 2008, s. 8). K tomu, aby mohla být získaná nahrávka dále analyzována, musí proběhnout transkripce interview. Přepis by měl být co nejpřesnější. V této práci byly rozhovory přepsány celé, nikoli jen určité části a bylo přitom dbáno na autentičnost výpovědí, které nebyly stylisticky ani obsahově upraveny.

K popisu vlastního terénního výzkumu slouží kapitola „*Poznámky k vlastnímu terénnímu výzkumu*“ v praktické části předkládané diplomové práce, kde bude podrobněji popsán průběh rozhovorů s pamětníky.

3 Literární rešerše

V této kapitole jde o snahu zachytit dosavadní stav bádání, týkající se publikací souvisejících s problematikou nuceného vysídlení, česko-německých poválečných vztahů či o publikace dotýkající se života zůstavších českých Němců. Jak již bylo naznačeno v úvodu, traumatizující události 20. století je nutné neustále zaznamenávat, než upadnou v zapomnění. Výjimkou není ani nucené vysídlení německého obyvatelstva po 2. světové válce.

Tématu poválečného nuceného vysídlení německého obyvatelstva z Československa či problému česko-německých vztahů jsou věnovány četné publikace zejména na historickém poli. Nejvýznamněji do badatelské činnosti přispěl historik Tomáš Staněk, který se zabývá postavením německé menšiny v českých zemích po roce 1945. Mezi jeho nejdůležitější monografii patří publikace z roku 1991 *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947* a je považována za základní dílo k problematice nuceného vysídlení obsahující také statistiky zabývající se počty odsunutých Němců. Mezi další dílo Tomáše Staňka, které stojí za zmínění, je jeho monografie *Perzekuce 1945* z roku 1996, ze kterého bylo čerpáno i v této práci zejména pro pochopení, k jakým projevům „spravedlnosti“ docházelo při fázi tzv. divokého odsunu vůči německému obyvatelstvu. Dalším českým autorem, jehož monografie stojí za povšimnutí a vyšla také v 90. letech, je publikace Jaroslava Kučery (1991), zabývající se německy hovořícím obyvatelstvem v Československu v období od roku 1945 do roku 1946. Výzkumy, které se v posledních dvaceti letech zaměřovaly problematikou nuceného vysídlení, se zabývá kolektivní monografie (Arburg, von, Dvořák, Kovařík, 2010) *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945* a řadí se tak mezi aktuální příspěvek k dosavadnímu stavu bádání.

Nucenému vysídlení a problematice česko-německých vztahů se nevěnují historici pouze v České republice, zájem o toto téma projevují také zahraniční badatelé, jako je například Detlef Brandes (2002) ve své publikaci *Cesta k vyhnání 1938-1945*, ve které odpovídá na otázku proč a jak k „odsunu“ Němců došlo; zabývá se také průběhem nuceného vysídlení a popisem odsunových plánů. O další publikaci nesoucí se v podobném duchu se zasloužil Johann Wolfgang Brügel (2008) a za zmínění stojí také historik Piotr Majewski (2014) a jeho do češtiny přeložená kniha *Sudetští Němci 1848-1948*, která mimo jiné nabízí pohled do období dávné minulosti česko-německých vztahů předcházejících

nucenému vysídlení. Sudetoněmeckou otázkou a jejím vlivem na česko-německé vztahy se zabývá ve druhém vydání své knihy také historička Eva Hahnová (1999).

Dále vznikly také práce, které poskytují vyčerpávající náhled na rozličné aspekty týkající se otázky německého obyvatelstva v českých zemích po roce 1945. Bezpochyby největší přínos k problematice tvoří edice vznikající mnohaletou mezinárodní spoluprací týmu historiků, *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951*, jejímiž editory jsou švýcarský historik Adrian von Arburg a český historik Tomáš Staněk. Záměrem edic je především dokumentace průběhu, organizace a dopadů nuceného vysídlení. Celkem vyšly již tři svazky, z nichž první představuje úvod k edici (2010) a mapuje soužití Čechů a Němců do roku 1945, ale přináší také ucelený historiografický souhrn. Další svazek z roku 2010 se věnuje aktům hromadného násilí a Posledním svazkem, který k této edici doposud vyšel, je publikace z roku 2011 a věnuje se období jaro-podzim 1945 a především událostem týkajícím se tzv. divokého odsunu. Další svazky doposud (2016) bohužel nevyšly. Německou otázkou, vztahující se k určité oblasti, se zabývá Karel Řeháček (2011). Ve své monografii předkládá vyčerpávající pohled na postavení obyvatelstva německé národnosti na Karlovarsku v letech 1945-1948 a věnuje se přípravám, organizaci a průběhu odsunu Němců právě v této oblasti.

Tématu nuceného vysídlení Němců z Československa se věnovali v České republice i v zahraničí poměrně obsáhle, v menší míře pak byl sledován život Němců, kteří v poválečném Československu zůstali. Intenzivněji se nevysídlenému německému obyvatelstvu ve své disertační práci věnoval Adrian von Arburg (2004), který se zaměřuje na období 1945 až 1953 a pojednává například o různých asimilačních krocích vůči zůstavším Němcům. Za pomoci vyprávění pamětníků zmapovala osudy neodsunuté části německého obyvatelstva publicistka Alena Wagnerová (2000). Německou menšinou, která nebyla nuceně vysídlena a jejímu právnímu postavení, z hlediska prezidentských dekretů se věnoval např. Kuklík (2002) nebo Němeček (2002). Vznikaly také publikace vyjadřující se k tématu nového osídlování pohraničí; mezi publikace stojící za zmínku se řadí *Nové osídlení českých zemí po druhé světové válce* (Čapka, Slezák, Vaculík, 2005), která se komplexně věnuje poválečným změnám způsobených procesem osídlování.

Jak lze vidět, literatury zabývající se otázkou nuceného vysídlení českých Němců vzniklo již poměrně velké množství, přičemž jsou publikace orientované spíše na období před rokem 1945, na válečné období a na období krátce po odsunu. Ačkoliv poválečnému

životu Němců, kteří z rozličných důvodů po druhé světové válce zůstali v Československu, již takový prostor věnován není, objevily se v posledních letech publikace i k tomuto tématu. Zásadní příspěvek týkající se postavení zůstavšího německého obyvatelstva představuje monografie českého historika Tomáše Staňka *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, která vyšla již v roce 1993. Historik v této monografii poskytuje pohled na situaci českých Němců v období komunistického Československa. K novější publikaci se řadí monografie historika Matěje Spurného (2011) *Nejsou jako my* zabývající se socialistickou diktaturou a jejím uplatňováním vůči menšinám v pohraničním Československu, tedy i vůči československým Němcům v letech 1945-1960.

Mezi novější počiny, které výrazně přispěly k otázce německé menšiny v českých zemích, se řadí například publikace Sandry Kreisslové (2013), která pojednává o etnické identitě a vzpomínkách českých Němců na Chomutovsku. Nejnovější příspěvek k otázce týkající se německé menšiny po roce 1989 představuje monografie Sandry Kreisslové a Lukáše Novotného z roku 2015 *Kulturní život německé menšiny v České republice*.

S životními příběhy třech generací českých Němců se lze setkat v publikaci *Zůstali tu s námi / Bei uns verlieben* z roku 2013. Životní příběhy německy hovořícího obyvatelstva v Československu a jejich vzpomínky zpracovává také publikace od Jany Noskové a Jany Čermákové – *Měla jsem moc krásné dětství* z roku 2013. Vzpomínky českých Němců na poválečný život a komunistický režim v Československu se objevují v česko-německé publikaci *Svědkové zamlčené minulost i/ Zeugen der verschwiegenen Vergangenheit*, která vyšla již v roce 1995 a byla vydána Shromážděním Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

4 Teoretická část

S ohledem na téma této práce je důležité představení teoretického náhledu, týkající se paměti, která představuje nepostradatelnou úlohu v biografických vyprávěních českých Němců. V následujících kapitolách bude teoreticky představena koncepce kolektivní paměti, místa paměti, koncept kolektivního traumatu a v neposlední řadě také problematika paměti a identity ve vyprávění.

4.1 Kolektivní paměť

Tématem paměti a vzpomínání se v posledních letech začaly zabývat vědní disciplíny jako je například historie, sociologie, filozofie nebo psychologie. Jako důvod tohoto zvětšeného zájmu můžeme považovat postupnou ztrátu válečné/mezi válečné generace, ale také technologický vývoj, či sociální a politické převraty, které jsou například spojovány s poklesem národní soudržnosti (Berek 2009, s. 11). Díky kolektivní paměti je možné porozumět způsobu, jakým narátor své vzpomínky konstruuje a co se v jeho vyprávění objevuje a co naopak nikoliv.

Termín kolektivní paměť je v práci vymezen podle sociologa a filozofa Maurice Halbwachse. Ten rozlišuje mezi individuální a kolektivní pamětí, dokládá ale tezi, že individuální paměť je sociálně podmíněna. Držitelem vzpomínky je sice vždy jedinec, ale každá individuální vzpomínka je utvářena a rozvíjena ve společnosti dalších lidí. Podle Halbwachse je hlavním znakem paměti to, že se opírá o určitý společenský rámec, paměť jedince nelze oddělit od paměti společnosti – individuální paměť je na kolektivní paměť vázána. Halbwachs se tak odvrací od čistě individuální paměti, jelikož se paměť utváří po celou dobu socializace a ocitá se tak pod vlivem společnosti, ve které se právě nacházíme; jinak řečeno dokazuje to, že jsou naše vzpomínky ovlivněny druhými lidmi a jsou kolektivní. „*Vzpomínky, a to i osobní, vznikají pouze díky komunikaci a interakci v rámci společenských skupin*“ (Assmann 2001, s. 36). Vzpomínky charakterizované určitou skupinou, vychází z událostí a zkušeností, které byly zažité danou skupinou během vlastního života nebo ve vztahu k jiným skupinám, s nimiž přicházela nejčastěji do kontaktu (Nosková 2006, s. 51).

Se vzpomínáním je spojeno zapomínání. Halbwachs selekci paměti připisuje naší aktuální pozici v určité společenské skupině. Naše paměť je svázána s určitou skupinou. V průběhu života projdeme i několika skupinami, společenské rámce se mění a spolu

s touto změnou se mění i to, co si pamatujeme a co si již nepamatujeme. „*Vzpomínku nezískáme poskládáním jednotlivých obrazů minulé události. Rekonstrukce se musí odehrávat na základě sdílených informací a myšlenek, které se nácházejí zároveň v naší mysli a v mysli a v myslích ostatních (...)*“ (Halbwachs, 2009, s. 61). Zde opět dokládá svůj postoj k individuální paměti, ta je totiž pro Halbwachse spojena s počitky, nikoli se vzpomínkami, naše počitky jsou spojeny s naším tělem, kdežto vzpomínky jsou spojeny s myšlenkami různých lidí. K zapominání dochází tehdy, pokud se přestane o určité události komunikovat. Pamětníci vytěšňují neradostné vzpomínky nezáměrně, jde spíše o přirozené fungování paměti. „*Pamatujeme si především dobro, které jsme činili, a zlo, které jsme trpěli. Nepříjemné události, jejichž evokace neumožňuje postavit se ani do role hrdiny ani do role oběti, upadají do zapomenutí*“ (Todorov 1998, s. 38). S tím je úzce spjata také kolektivní trauma a paměť z hlediska biografického vyprávění, jimž jsou věnovány dvě kapitoly v předkládané diplomové práci. Při vyprávění dochází k jakémusi vyjadřování dobrého svědomí, přičemž je zajímavé pozorovat odlišnosti ve vyprávění a tyto aspekty porovnávat (Todorov 1998, s. 39).

Halbwachs se pokoušel také věnovat rozlišení mezi pamětí kolektivní a historickou. Historický fakt je pouze něco, co nějakým způsobem vykazuje změnu, jsou tím myšleny již proběhnuté události, zlomy a významné osoby. Vyjmenované aspekty utváří světovou historii, jsou to všeobecně uznávaná fakta a předpokládá se, že již není nikdo, kdo by byl schopný si tyto události pamatovat (Halbwachs 2009). Halbwachs nepokládá historii za druh paměti, jelikož historii chybí spojení se skupinou; historie je pouze jedna, ale kolektivních pamětí několik. Na jedné straně stojí paměti, do nichž pluralita skupin ukládá své vzpomínky a svůj obraz sebe samých, a na straně druhé se nachází dějiny – historicky neměnná fakta, která jsou vyvozena z mnohosti dějin a zabývají se jimi historikové (Assmann 2001, s. 43). Podle Halbwachse je přechod mezi dějinami a pamětí postupný. Pokud už není nikdo, kdo by vzpomínal a dál předával tradice, tam nastupuje historie. (Assmann 2001, s. 43). Paměti je připisována jakási „živost“, která je přítomna ve vědomí skupiny a tuto skupinu sjednocuje. Paměť se nepřetržitě vyvíjí, podléhá změnám, amnézii, neustále se aktualizuje (Nora 1996, s. 42). Kolektivní paměť je prožívána „uvnitř“ skupiny. Společné rysy či podobnosti jsou hlavním znakem kolektivní paměti na rozdíl od historie, která se zaměřuje na odlišnosti a na probíhající změny (Assmann 2001, s. 42). Halbwachs staví historii do opozice s pamětí, stejně tak jako francouzský historik Pierre Nora. V tomto

směru je s Halbwachsem za jedno. Halbwachs na jednu stranu staví mnohost dějin čili jedinečných pamětí a na druhé straně se nachází právě historie, jakýsi proud dějin. Tuto mnohost dějin, jedinečnou paměť neboli kolektivní paměť, řadí Nora k archaickým společnostem. Pro dnešní moderní společnost je charakteristický jednotný proud dějin – historie, která je daná a oficiální. Nora (1998) vyloženě vyjadřuje, že ta prvotní pravá paměť je zcela odlišná od té naší, která se stala pouhou historií. Dle Nory je ta původní archaická paměť společenská, celistvá a jak již bylo uvedeno, takovou paměť přirovnává k něčemu, co nese jakousi „živost“, která je přítomna ve vědomí skupiny a tuto skupinu sjednocuje. Neustále se aktualizuje, paměť se tak stává žitou minulostí. Naproti tomu historie pouze zobrazuje něco, co se již stalo, historie se stává rekonstrukcí a je sporná. Paměť je vždy ve spojení se skupinou, ona živá paměť archaické společnosti utvářela jejich identitu. Dá se hovořit o tom, že dnešní společnost je významně ovlivněna historií, historie hlavně ovlivňuje naše vzpomínky a snaží se je přetvořit k obrazu svému.

Kolektivní paměť je zasazena také do prostoru a času (Halbwachs 2009, s. 130). Prostor a čas jsou úzce spjaty s pamětí, paměť se váže k určitému místu, má tedy sklon k tomu, přejít do prostoru (Assmann 2001, s. 39). Podle Halbwachse nese místo, ve kterém se nachází určitá skupina, otisk oné skupiny a to samé platí naopak. Veškeré počiny skupiny mohou být vyjádřeny v pojmech v prostoru „... *a jí obývané místo není ničím jiným než propojením všech těchto pojmu.*“ (Halbwachs 2009, s. 188). V kolektivní paměti se vyskytují specifické obrazy, data a časové úseky a v konečném výsledku tvoří hlavní body, které jsou nabyty významem. V paměti jsou utvářena symbolická místa, která ztvárňují určité jedinečné momenty. Téměř každá kolektivní paměť je spjata s prostorovým rámcem, který tvoří a utváří skupina, v níž se člověk nachází. Ačkoliv se jedná o stejné místo, setkáváme se s tolika interpretacemi, kolik je skupin. Určité místo v nás může vyvolat vzpomínky na konkrétní událost, kterou poté interpretujeme, a právě to nás identifikuje se skupinou, k níž patříme, nebo již členem jsme byli. Lze hovořit o materializaci paměti, ke které se práce vyjadřuje v kapitole níže.

4.2 Komunikativní a kulturní paměť

„*Minulost nevzniká přirozeným růstem: je to kulturní výtvar.*“ (Assmann 2001, s. 46), z tohoto sociálně konstruktivistického pojetí Halbwachsovo minulosti Assmann vychází a rozlišil další dva druhy kolektivní paměti a to paměť kulturní a komunikativní. Assmann vycházel také ze zjištění etnologa Jana Vansina a jeho pojetí minulosti nazvanou jako trojčlenný celek. Prvním celkem je minulost vztahující se na 3-4 generace zpět, o které máme poměrně dostačující informace získané většinou skrze vyprávění pamětníků přítomných u události nebo na základě vlastních zkušeností. Pokud ale pohlédneme do dřívější historie, začíná být mlhavá, s mezerami a člověk si rozpomene po většinu času jen na nejdůležitější historické události, či jména. Zde nastává podle Assmanna tzv. plynoucí proluka neboli *floating gap* (Assmann 2001, s. 47). Mezi posledním celkem rozumějme zrodem dějin, kde se podvědomí opírá o poměrně známou minulost, která je založena na mýtech (Assmann 2001, s. 47 – 48). Floating gap, jak o ní mluví Vansina, je prolukou mezi živoucí pamětí a posvěceným tradovaným líčením „počátků“ (Assmann 2001, s. 65).

Kolektivní paměť lze tak ve své podstatě rozdělit do dvou hlavních směrů a to na komunikativní a kulturní paměť vymezenou dle Assmanna (2001). Komunikativní paměti Assmann rozumí vzpomínky týkající se nedávné minulosti. Na těchto vzpomínkách se jedinec podílí se svými současníky, se členy specifické skupiny, do které patří, se kterou se identifikuje. Assmann uvádí příklad tzv. generační paměti, která je charakteristická tím, že zaniká společně se svými nositeli. Spolu s úmrtím nositelů tato živoucí paměť zaniká a ustupuje paměti nové. Tento nově vzniklý prostor vzpomínky zahrnující v sobě přímou zkušenost očitých svědků se týká již zmíněných 3 – 4 generací. Vše co se nachází za onou živou, neboli komunikativní pamětí, lze označit jako paměť kulturní. Této paměti je připisována jakási „mytizace“ a soustřeďuje se na fixní body minulosti. Kulturní paměť se vyznačuje také speciálními nositeli, jako jsou například šamani, kněží, umělci atd. (Assmann 2001, s. 50-51). Dalo by se říci, že kulturní paměť je v Assmannově pojetí historií, minulost konstruuje. Kulturní paměť může být manipulována a „*vytrhuje historické údaje z dobového kontextu a přesazuje je do kontextu přítomnosti*“ (Tesař 2007, s. 158). Kulturní paměť, na rozdíl od „živoucí“ komunikativní paměti, vychází ze symbolů, medií, monumentů aj. a souvisí s místy paměti.

Již zmiňovaný francouzský historik Pierre Nora (1996; 1998) se zabýval konceptem místa paměti a přebírá tak myšlenku Halbwachse, o které byla řeč výše, a to v tom bodě, že paměť má tendenci k ukládání do prostoru. Nora ve svém konceptu vysloveně vyjadřuje, že naše paměť je zakotvena v konkrétních předmětech, gestech, obrazech a prostorech a mluví o materializaci paměti (Nora 1998, s. 9). Dle Nory jsou místa paměti nejen materiálním a faktickým místem, místům paměti je připisována i symbolická hodnota. Tyto aspekty se navzájem ovlivňují, jeden nelze existovat bez druhého. I například archiv, který plní funkci čistě materiálních hodnot, je obdařen jakýmsi symbolickým nádechem – to ho činí právě místem paměti (Nora 1996, s. 56). Když je řeč o symbolickém momentu, je důležité zdůraznit, že Nora v tomto smyslu mluví o rozdělení na vládnoucí místa paměti – ta se vyznačují předem určenými slavnostmi - a místa paměti ovládaná, jejichž místa jsou vytvořena spontánně, a dle Pierre Nory jsou jakýmsi „živoucím srdcem paměti“ (Nora 1998, s. 29). Místa paměti vznikají z toho důvodu, že již není žádná spontánní paměť, do těchto míst se v podstatě ukládá již „vyčerpaná“ živoucí kolektivní paměť. Muzea, archívy, hřbitovy, shromáždění, výročí, to vše Nora chápe jako něco, co dokládá minulost; všechna místa paměti se vyznačují nostalgií a jejich funkce je velmi důležitá k oživení paměti. Do těchto míst se podle P. Nory soustřeďuje paměť „surová“ a právě místa paměti se stávají významným objektem studia a díky analýze míst paměti lze odhalit podstatu národní identity. Pierre Nora hovoří o tzv. „paměti uchvácené historií“, která jde ruku v ruce s tím, že dochází právě k oslabování kolektivní paměti, jinak řečeno kolektivní paměť je stále méně prožívána. Tím, že je paměť právě „uchvácená“ historií, nastává to, že se naše opravdová původní paměť stává pamětí přeměněnou. Naše paměť se rázem stává pamětí cíleně chtěnou, prožívanou vědomě, nikoli spontánně – vnitřně. Tím se naše paměť stává pamětí, která je subjektivní a individuální, a přestává být kolektivní tzn. všeobjímající (Nora 1998, s. 15). Naše paměť, jež se vyznačuje onou historickou „uchváceností“, je charakteristická silnou archivující povahou. Nora používá argument, že čím méně paměť prožíváme vnitřně, tím více roste potřeba nějakého „hmatatelného“ života a vyžaduje vnější oporu. Z toho vyplývá, že současnost posedlá archivem má tendenci si uchovávat vše minulé. (Nora 1998, s. 15)

Abychom se právě vymanili z této svázanosti k historii, vznikají místa paměti. Máme nutkání ukládat vzpomínky do specifických míst, aby ony vzpomínky nebyly zcela zapomenuty a pro dnešní dobu je charakteristická již zmíněná materializace dějin a její

posedlost archivem, jak tomu říká Nora (1998). Právě z toho důvodu, že paměť již není vnitřně prožívána, tak má stále větší tendenci vnější opory a hmatatelných znamení existence (Nora 1998, s. 12). Následkem toho dochází k proměně oné prvotní – původní paměti a vzniká tak přesun „...od historického k psychologickému, od společenského k individuálnímu, od přenosného k subjektivnímu, od opakování k připomínání.“ (Nora 1998, s. 13).

V rozhovorech byla místa paměti asociována například s domovem či školou a místem, kde se nacházela. Sociální prožitky jsou spojovány s tím, kde a na jakém místě se děly.

4.3 Paměť a kolektivní trauma

Termín kolektivní trauma je úzce spojen s kolektivní pamětí, obzvláště v tomto případě vzpomínek na odsun, které jsou spojovány s traumatickými událostmi. Sociální vědy se konceptem kolektivního traumatu zabývají poměrně krátce a reagují tak zejména na události proběhnuté během 20. století.

Na rozdíl od individuálního traumatu, je kolektivní trauma spjato s určitou skupinou, která je určitým traumatem ovlivněna a má tak dopad na celou skupinu. Skupina jedinců zasažená traumatickou událostí vyvolává jak socioekonomické, tak i politické a morální důsledky (Smelser, 2004, s. 59). Kolektivní trauma zasahuje do celé skupiny, je tím narušena jejich dosavadní struktura a dosavadní život, například rozdělení rodin v důsledku „odsunu“ českých Němců. Individuální trauma je projevem psychickým a na rozdíl od kolektivního traumatu, který se váže na sociální a kulturní úroveň, kolektivní trauma představuje něco víc, není to pouze součet utrpení jednotlivců (Robben 2005, s. 346-347). Sociální skupiny a jejich kulturní rámce jsou kolektivním traumatem ovlivněny. Je samozřejmé, že každá traumatizující událost je jiná a bude mít také různý rozsah. Kolektivní identita a paměť je takovým traumatem ovlivněna a trauma nastává v ten okamžik, když členové určité skupiny pocítí, že „...byli vystaveni otřesné události, která zanechala nesmazatelné stopy na jejich skupinovém vědomí, poznamenala jejich paměť navždy a jejich budoucí identita byla tak nenávratně a zásadně změněna“ (Alexander 2004, s. 1). Kolektivní trauma se vyznačuje charakteristickými rysy, kdy lidé začínají vnímat paralelu mezi svojí situací a situací ostatních, začínají o traumatických

událostech hovořit. Traumatizující události se stávají předmětem veřejných diskuzí a sociálních akcí, jsou probírány v médiích, ve filmech, jsou sociálním a kulturním produktem (Sztompka, 2004). Trauma je prvkem kolektivní paměti a identity společnosti a Alexander (2004, s. 12-15) mluví o utváření tzv. new master narrative zastupující trauma. Toto vyprávění obsahuje konstrukce symbolické i sociální, a je v něm vyjádřeno trápení a konkrétní příčina událostí. Jsou v něm označeny oběti traumatizujících událostí a utváření jejich identity. Mezi další znak patří odkrytí viníků a odpovědnosti (Alexander 2004).

Traumatická událost postihuje určité skupiny aktérů nazývané také jako tzv. nositelé traumatu (carrier groups) a Alexander (2004) tyto aktéry pokládá za příčinu traumatického významu a říká, že existují různé skupiny, kteří mohou být zařazeni mezi nositele traumatu. Dle Alexandra těmito nositeli nemusí být ale pouze očití svědci události, ale mohou to být všichni, kteří pokládají danou situaci za traumatizující.

Minulost je úzce spjata s konstrukcí národní identity, kterou nelze od minulosti odpojit. Giesen (2004a, 2004b) se zabývá traumatem a identitou v poválečném Německu. Traumatická paměť nastává v tom okamžiku, kdy jedinci dojdou ke zjištění, že členové společnosti, ve které se nachází, v určitém momentě nebyli hrdiny, ale stali se vinnými za určitou událost. Kolektivní identita skupiny je skrze toto zjištění značně narušena. Před válkou představovalo Německo kulturní národ, což se změnilo po odhalení holocaustu a koncentračních táborů. Prvkem identity se tak stal stud i mizející sebeúcta nebo popření událostí. O poválečných událostech nebylo samozřejmě ihned veřejně diskutováno. Nastalo období „mlčení“ o odpovědnosti proběhnutých nelidských událostí a nastala tzv. koalice ticha (Giesen 2004a, 2004b) zahrnující mimo jiné i vítězné spojence. Důvodů k mlčení bylo několik a rozcházeli se spolu s generacemi. Tzv. Hitlerjugend generace (někteří narátoři v předkládané práci patřili právě do této generace), která zastávala všeobecně přijímaný názor a pokládala ho za běžný a jediný správný, prožela na konci války; starší generace, která si prošla nejen obdobím hospodářské krize, ale také obdobím první světové války, mlčela a obviňovala se, že nebyl z jejich strany rozmach nacismu zastaven. Toto tzv. latentní období bylo provázeno vytěsňením těchto traumatických událostí z kolektivní paměti. Doba mlčení byla prolomena až s generací 60. a 70. let. Tato druhá generace mladých Němců, aniž by válku zažila, chtěla začít mluvit o událostech proběhnutých za druhé světové války a byla připravená nést kolektivní odpovědnost. Tato

generace cítila kolektivní vinu, jejíž tíhu podle nich nesl celý národ, zahrnující všechny osoby, jež se nějakým způsobem spolupodíleli na druhé světové válce, ať už se jednalo o členy strany, voliče, kolaboranty anebo současníky, kteří se nepokusili zabránit zločinům páchaných ve jménu Říše (Giesen, 2004a, s. 128).

Traumatizujícími událostmi jsou tedy zasažena lidská společenství, která mohou představovat generace (Giesen, 2007; Marada, 2007). Podle známého konceptu Mannheima (2007) představuje generace nositele určitých charakteristik. Takováto generace představuje lidi narozené ve stejném historickém období a ve stejné oblasti. Traumatická událost je historickou událostí, která je navázána na jedince ve smyslu generační souvislosti tzn., že lidé, jež se stali oběťmi, viníky či přihlížejícími, jsou v tomto smyslu vnímáni jako jednotky generace zasažené traumatem (Mannheim 2007). Kolektivní trauma se stává generační souvislostí, představuje společný prožitek a interpretaci událostí spojených s aktéry jedné generace. Takováto „generační paměť“, jak ji nazval Eyerman (2004), představuje společné, sdílené vzpomínky osob, které určitý moment ve svých životech prožily ve stejném okamžiku. (Eyerman 2004, s. 70). Traumatická událost spojující určitou skupinu lidí se do kolektivní paměti vtiskne v podobě vzpomínek a představuje tak součást kolektivní identity jedné generace. Dle Mannheima (2007) hraje nejdůležitější roli pro pozdější vytváření života zejména věk jednotlivých členů generace v době, kdy došlo k traumatické události. V období adolescence a rané dospělosti se výrazně utváří identita a sebe-interpretace jedince. Traumatizující událost, která je prožita ve výše jmenovaném období, může mít dopad na další činy generace, ovlivní utváření kolektivní identity a otiskne se do generační paměti.

Se zkoumaným tématem souvisí i koncept stigmatizace. Stigma, představující sociálně konstruovanou kategorii, je atributem, který nejen diskredituje své nositele, ale také narušuje sociální identitu nositelů (Goffman, 2003). Identita jedince je v důsledku stigmatizace narušena, jedinec pociťuje stud, cítí se být méněcenný. V poválečném Československu se bezpochyby být Němcem stalo stigmatem, identita byla Němcům připisována, docházelo k diskriminacím a odebrání práv. Stigma může představovat i vizuální symbol, což v tomto případě představovalo nošení bílé pásky.

Trauma a kolektivní identita spolu úzce souvisí. Nalézání společných vzpomínek a hledání významů je typické pro skupinu lidí, která prošla společným traumatem.

4.4 Paměť, identita a vyprávění

Jelikož byl pro práci zvolen narativní přístup a analytická část je tak zaměřena na dílčí, živoucí paměti a subjektivní vnímání a zkušenosti narátora, je potřeba nahlédnout na paměť z hlediska biografického vyprávění, které představuje významnou roli při utváření identity. Mimo jiné zde bude nastíněna i problematika zapomínání a vytěšňování vzpomínek z paměti.

Problém zapomínání a zkreslení vzpomínek úzce souvisí s individuální a s kolektivní pamětí a jak již bylo nastíněno v předchozích kapitolách, pamatujeme si většinou jen dobro a zlo, které bylo vykonáno na nás samotných, negativní, či dokonce traumatizující události vytěšňujeme. Děje se tak za účelem zachování určitého duševního zdraví a nedotknutelnosti vlastní osoby (Vaněk, Mücke 2015, s. 133). Výběr a zapomínání příběhů a vzpomínek na události jsou podstatnou částí existence paměti jedinců i skupiny. „*Selektivita paměti není ničím jiným než schopností vyjádřit smysl prostřednictvím představ, symbolů, pojmů, které dovolují sociální skupině uspořádat přítomnost*“ (Vašíček, Mayer 2008, s. 159). Jakýkoliv životní příběh je vyprávěn tak, aby nedošlo k porušení integrity narátorovy osobnosti, což se děje především u lidí starší věkové kategorie, kteří vyprávějí svůj životní příběh jako jakýsi sled událostí, jež ho přivedli do takové pozice, ve které chce být viděn svým okolím (Vaněk, Mücke 2015, s. 135). V neposlední řadě nesmí být opomenut fakt, že lidská paměť je náchylná k přizpůsobování se, resp. se naše paměť mění v závislosti na tom, v jaké společenské skupině se nacházíme. To, jak jsou životní příběhy konstruovány a interpretovány, utváří identitu jedinců.

Identita jedince je vytvářena za pomoci sebe-interpretace, je tedy ztvárněna v životním příběhu jednotlivce a stává se tím pádem součástí osobní identity. Tu identitu, která je nám daná tzn. identitu společenskou, je zapotřebí začlenit do životního příběhu tak, aby se stala částí identity osobní. Podle Hamar (2002) se člověk za celý svůj život stává součástí rozličných komunit, což odpovídá i množství identit, se kterými se člověk ztotožňuje v průběhu svého života a utváří tak svou identitu. Můžeme říci, že vyprávění o vlastním životě nám dává odpověď na existenční otázky typu, čím a kým vlastně jsem a proč mám právě dnes takový pohled na svět (Šmídová 2010, cit. dle Kreisslová, 2013, s. 57). Z pohledu konstruktivismu je identita chápána jako dynamická, proměnlivá a neustále se vyvíjející v závislosti na tom, kdo je jejím nositelem. Je konstruována během života jedince a právě takto konstruovaná identita se objevuje v biografických vyprávěních

(Kreisslová 2013, s. 58). Konstruktivismus a jeho pojetí identity představuje něco, co se neustále konstruuje, reflektuje či je rekonstruováno; identita představuje něco, co není ovlivněno pouze minulostí, ale také budoucností (Alexander, 2004).

V životním příběhu jsou příběhy uspořádány do vyššího celku, tzn., že obsahují zápletku a směřují k cíli. Pouze souvislé příběhy obsahující klíčovou zápletku jsou považovány za příběhy, které mají smysl a to platí jak u individuů, tak i u společenství lidí. (Ricouera 1991, cit. dle Hamar 2002). Přesně takto činí vypravěč vyprávějící svůj příběh. Slučuje životní události do nějakého smysluplného, vyššího celku obsahujícího zápletku vyúsťující do nějakého finálního nebo dílčího cíle. Narátor je v tomto případě jakýmsi historikem sám sobě, který ve svém vlastním vyprávěném příběhu svou identitu objevuje a zároveň vynalézá (Hamar 2002).

Vyprávění životního příběhu dopomáhá vyprávějímu pochopit to, kým je nebo kým se během svého života stal. Během terénního výzkumu docházelo dle očekávání ke zhodnocování tehdejší situace z dřívějšího pohledu a z pohledu dnešního, jenž se během let utvářel, ale objevovaly se i výpovědi, které vyjadřovaly názory a životní postoje k nynějšímu dění ve světě, nebo docházelo k celkovému hodnocení prožitých životů. Biografické vyprávění je činností pracující se sdělovanou minulostí, již se vyprávějící snaží během rozhovoru srozumitelně uspořádat. Výzkumník si musí klást otázku, které události vyprávěné respondentem jsou relativně důležité a významné, a ohodnotit jednotlivé životní události, což patří k nejnáročnějším částem výzkumníkovy práce. Biografická rekonstrukce se mění v závislosti na momentálním životním rozpoložení nebo na nynějších představách o životě a představuje tak nejen jedinečný životní příběh, který se stává prostředek interpretace impulsů a působení sociálního prostředí, ale i dokument, jenž má přispět k chápání kolektivně sdílené historie (Roubal 2013, s. 57-59). Během vyprávění životního příběhu lze nalézt také vzory porovnávání, které nepředstavují jen určité momenty ve vyprávění, ale reprezentují také určitou formu individuálního a kolektivního povědomí (Zinn-Thomas 2010, s. 30).

Závěrem lze říci, že biografická konstrukce (vyprávění) představuje celoživotní proces utvářející lidskou identitu. Děje se tak z toho důvodu, že se stále setkáváme s novými a novými zkušenostmi, které se snažíme začlenit do biografie (Kreisslová 2013, s. 58). Vyprávěný životní příběh se jeví jako velice důležitý při utváření identity jedince

„... neboť v biografické reprezentaci sebe samých pozorujeme na jedné straně proces internalizace žitého světa v průběhu socializace, tedy vnější utváření identity, a na druhé straně pozorujeme zařazení biografických zkušeností do stávajících stavů vědění – tedy vnitřní výstavbu identity“ (Alheit 2002, s. 29).

5 Praktická část

V praktické části diplomové práce bude popsán vlastní terénní výzkum, bude zde přiblíženo, jakým způsobem byli pamětníci kontaktováni a jakým způsobem narativní rozhovory probíhaly. Dále bude představen průběh zpracování rozhovorů, jejich následná analýza a interpretace. Jako poslední jsou řazeny vybrané kapitoly související se vzpomínkami českých-Němců.

5.1 Poznámky k vlastnímu terénnímu výzkumu

Jak již bylo zmíněno v kapitole „*Popis zvolené metody výzkumu*“, pro účely této diplomové práce bylo využito biograficko – narativního rozhovoru s využitím interview s návodem, z něhož vycházejí všechna životopisná vyprávění českých Němců. Výzkum probíhal mezi obyvateli německého a česko – německého původu.

V období od srpna 2015 do prosince 2015 bylo pro účely této diplomové práce celkem nashromážděno osm biografických vyprávění českých Němců, kteří nebyli po druhé světové válce z rozličných důvodů (např. specialisté, smíšené manželství) nuceně vysídleni a zůstali tak v poválečném Československu. Rozhovory byly poskytnuty šesti ženami narozenými mezi lety 1930 - 1940 a dvěma muži narozenými v letech 1935 a 1940. Jedná se tak o nejstarší mezi/válečnou generaci. Čtyři pamětníci pocházeli z německých rodin, jedna pamětnice je německo-rakouského původu, dva pamětníci pocházeli ze smíšeného manželství. U prvního informátora se jednalo o rodinného příslušníka, kterým byl poskytnut kontakt na dalšího pamětníka, a ten dal autorce práce doporučení na další narátory. Dále se postupovalo tzv. metodou sněhové koule, kdy byly kontakty získávány postupně od osob, se kterými rozhovory již provedeny byly. Všichni pamětníci byli kontaktováni telefonicky přes informátora, kde jim byl představen cíl výzkumné práce. Kontaktované osoby byli z počátku skeptičtí a chtěli více přiblížit, o čem s nimi bude diskutováno. Během terénního výzkumu došlo také k odmítnutí rozhovoru z důvodu ne příliš dobrého zdravotního stavu, zaznělo také odmítnutí typu „ráda bych Vám pomohla, ale tohle téma mi nedělá dobře, nezlobte se“. Poměrně často bylo slyšet, že si z období odsunu moc nepamatují, a že neví, zda budou schopni pomoci. Tyto obavy se ale podařilo odstranit hned po ujištění, že každá informace je pro účely tohoto výzkumu cenná a důležitá. Ukázalo se, že narátoři s těmito obavami poskytli nakonec nejzajímavější

vyprávění a byli tak velkými pomocníky. Ve dvou případech byly u rozhovoru přítomné další osoby, konkrétně se jednalo o rodinné příslušníky nebo o osobu, se kterou byl rozhovor již prováděn. Tato skutečnost se během provádění interview nejevila jako rušivá, naopak to bylo přínosem, jak ze strany informátora, jenž se cítil lépe, tak ze strany výzkumníka. Díky přítomnosti dalších osob se podařilo získat více informací a celkově informace ucelit.

Pro účely této diplomové práce bylo využíváno narativního interview, a tak byl informátorům poskytnut velký prostor pro souvislé vyprávění, ale vzhledem k faktu, že narátoři byli seznámeni s tématem diplomové práce, začali v mnoha případech hovořit ihned k odsunu a přeskočili tak chronologické vyprávění svého života. V takovém případě muselo dojít k usměrnění ze strany tazatele a k prosbě, zda by mohli začít od začátku a mohli by sdělit svůj životní příběh od narození až po současnost. Většina narátorů poté byla schopna vyprávět svůj životní příběh v chronologické posloupnosti, ale stávalo se, že se v určité části svého vyprávění zastavili anebo se zcela odklonili od tématu. V takovém případě bylo využito již zmiňovaného interview s návodem, kdy byla ze strany tazatele položena taková otázka, aby přiměla narátora k dalšímu souvislému vyprávění. Všechny rozhovory byly zaznamenány na diktafon a trvaly zhruba 45 – 90 minut. Výzkum byl prováděn na území Plzeňského a Karlovarského kraje. Německá národnostní menšina je nejvíce zastoupena při severozápadní hranici s Německem a právě Karlovarský kraj společně s Ústeckým krajem vytvářely velice významnou část pohraničí (ČSÚ, 2014)

V následující tabulce budou představeni jednotliví narátoři.

Tabulka 1: Seznam narátorů s bibliografickými údaji

Jméno	Rok narození	Rodinný původ	Vzdělání	Rodinný stav	Povolání	Důvod vynětí z transferu	Místo a rok konání rozhovoru
Křížová	1930	Německá rodina/Týnec	Základní německé-nedokončené	Vdaná-manžel Čech	Prodavačka	specialisté	Nejdek /2015
Ulrychová	1933	Německá rodina/Chodov	Základní německé-nedokončené	Vdaná-manžel Slovák	Různá/manuální	Nemoc otce/sociální demokraté	Karlovy Vary/ 2015
Paličková	1935	Otec Rakušan a matka Němka/ Žatec	Základní německé-nedokončené	Vdaná – manžel Čech	Různá/manuální	Specialisté	Plzeň/ 2015
Bauer	1935	Německá rodina/Karlovy Vary	Vyučen	Ženatý-manželka Němka	Truhlář/parketář	Nemoc	Karlovy Vary/ 2015
Černá	1938	Otec Němec a matka Češka/Karlovy Vary	Vyučena	Vdaná-manžel ze smíš.manželství	Pomocná síla	Smíšené manželství	Karlovy Vary/ 2015
Schuster	1940	Německá rodina/Karlovy Vary	vyučen	Ženatý-manželka Češka	Nebylo dostatečně vysvětleno	Specialisté	Karlovy Vary/ 2015
Lišková	1940	Otec Čech a matka Němka/Karlovy Vary	Vyučena	Vdaná-manžel Čech	Různá	Smíšené manželství /specialisté	Karlovy Vary/ 2015
Šrámková	1940	Německá rodina/Nečtiny	Středoškolské bez maturity	Vdaná – manžel Slovák	Pracovnice ve strojírenském podniku	Sociální demokraté	Plzeň/ 2015

Zdroj: Vlastní zpracování

5.2 Zpracování rozhovorů, jejich analýza a interpretace

Záměrem této práce je porozumět tomu, jakým způsobem je vzpomínáno na události nuceného vysídlení, který probíhal v poválečném Československu, a to z perspektivy kolektivní paměti zůstavších českých Němců. Cílem všech narativních rozhovorů bylo vyvolání vzpomínek a prožitků pamětníků na tehdejší události. Jak již bylo uvedeno v kapitole týkající se zvolené metodiky výzkumu, prováděné rozhovory se řadí mezi kvalitativní biografický výzkum, tedy mezi kvalitativní metodologii, která spočívá v každodennosti a v pokusu o porozumění a následného popsání jednání lidí v běžném životě (Hendl, 2012). Je nutné zmínit, že během zkoumání nešlo o zachycení objektivních pravd nebo dokonce o přesné historické údaje, ale o zkušenosti, prožitky a významy, které byly připisované pamětníky. Důležité historické události, které přímo souvisí s vyprávěním zachyceným v rozhovorech, jsou taktéž rámcově popsány, za účelem zasazení subjektivního vyprávění jednotlivců do širších okolností obecných dějin.

Všechna získaná data v podobě nahraných rozhovorů byla přepsána a následně analyzována. Během přepisu rozhovoru bylo dbáno na to, aby byl zachován smysl a obsah rozhovorů. Mimo jiné byla dodržována některá z pravidel, která uvádí Hans Joachim Schröder (2000, s. 91-96, cit. dle Nosková 2006):

1. pořadí slov v rámci věty a sled vět zůstávají nezměněny.
2. všechny vybrané části rozhovorů se citují úplně, vynechaná místa jsou označena třemi tečkami v hranatých závorkách „[...]“.
3. přeřeknutí jsou na rozdíl od použití nesprávných slov většinou korigována.
4. nesrozumitelná slova nebo části textu jsou podle své délky v transkripci označeny kulatými závorkami s dvěma až čtyřmi pomlčkami „(----)“;
5. slova, která jsou do textu doplněna vydavatelem textu, se objevují v hranatých závorkách „[...]“
6. Vyprávěná přímá řeč se dává do uvozovek, použití otazníku a vykřičníku odpovídá běžným konvencím.

Již během konání výzkumu se ukázalo, že se základním tématem staly vzpomínky spojené s událostmi a prožitky z konce války, odsunu a vztahy mezi Čechy a Němci, ať už těsně po odsunu, či několik desítek let poté. Narátoři ve svých výpovědích hovořili o zážitcích a zkušenostech, které zažili buď sami, jejich blízcí anebo které ve své paměti

mají uchované z vyprávění. Úkolem je zachytit, jakým událostem pamětníci připisují význam a jakým způsobem re-konstruuji své vyprávění. Již na začátku výzkumu je zřejmé, že každý pamětník bude připisovat důležitost jiným zážitkům či prvkům, každý pojme své vyprávění z jiného úhlu a že ne všichni budou ke zkoumanému tématu otevření. Lze také předpokládat, že se budou narátoři snažit zasadit své zkušenosti do širších souvislostí nebo se budou snažit události srovnávat s událostmi jinými. Analýza je zaměřena na hledání společných prvků a pravidelností ve výpovědích, ale zaměřuje se také na to, kde se výpovědi odlišují či rozcházejí. Snahou analýzy je porovnání shodných a odlišných prvků kolektivní paměti jedné generace, ale zaměřuje se také na to, jakým jednotlivým událostem je ze strany pamětníků přikládáno na důležitosti. V rámci zachování anonymity pamětníků jsou jejich jména vyměněna za pseudonymy. Všechna ostatní jména včetně dalších citlivých údajů objevených během rozhovoru byla taktéž nahrazena nebo v případě nutnosti zcela vynechána. Následující kapitoly byly sestaveny s ohledem na nejčastěji zmiňovaná témata pamětníků a budou se jednotlivě věnovat zjištěným faktům, jejich popisu, interpretaci a budou doplněny o vybrané úryvky z rozhovorů.

5.3 Co předcházelo nucenému vysídlení

Narátoři většinu svých příběhů započali například údaji, kde a kdy se narodili, a často vzpomínali na školní docházku, či jiné běžné věci, které jako dítě prožívá každý. Nicméně po krátkém úvodu pamětníci často vzpomínali na válečné období a to konkrétně na bombardování. Bylo poznat, že ačkoliv byli ještě malými dětmi, na tyto události mají velice barvitě vzpomínky. Pamětníkovi, který například vypovídal, že si pamatuje na poslední nálet, a dokonce, kde se při bombardování schovávali, bylo teprve kolem pěti let. Jak se během rozhovoru ukázalo, vzpomínky na nálety a bombardování měly ve své paměti uloženy i některé z pamětnic, v jednom z vyprávění se také objevilo detailnější popsání skrýše za války. Vzpomínání některých pamětníků bylo charakteristické především z toho důvodu, že si vybavovaly stejná místa, která byla rozbombardovaná, a z vyprávění bylo cítit, jakoby všichni stáli ve stejný čas na stejném místě. Níže uvedené výňatky z rozhovorů ukazují, jaké detaily si informátoři vybavují při vyprávění na válečné události:

*„[...]a vždycky když byl nálet, tak jsme vyběhali z baráku a běželi jsme do školy, ve škole nahoře byl přes střechnu vlajka červenýho kříže, takže to neměli údajně bombardovat. Pamatuju si na ten poslední nálet, co tady byl, bombardovali Karlovy Vary, bombardovali nádraží, jedna bomba spadla tam jak tam stál takovej malej baráček, a vod tý doby co tam ta bomba spadla, tak můj brácha začal koktat. Leknutím. Ten baráček byl rozsypanej úplně, ale nikomu se nic nestalo.“ (Schuster *1940)*

*„Každej barák když se stavěl, tak měl sklep a ten byl vybudovanej, že byl vystuženej, tam jsme měli peřiny a tam se spalo. No a vždycky když zahoukala siréna, tak se tam šlo. Tam jsme i přes noc třeba počkali a spali, ve sklepě. To byla zvlášť místnost ve sklepě, no bylo to čistý to se udržovalo, tam jsme šli třeba každou noc i přes den když byl alarm. Nebo jsme s maminkou chodili, jak táta říkal nechodtě do sklepa, jděte ven, tak v zahradě byla vrba a tam byla studna, ale ta studna měla jako boudu udělanou, tam jsme zalezli do tý boudy. Nebylo to vidět vůbec, tam jsme se schovávali. 2 lidi se schovají všude, ale bylo to dost nebezpečný, to maminka se pak bála, že je to nebezpečný, tak jsme šli do toho sklepa. Tam jsme byli po dobu, co byl nálet, celej barák vždycky, někdo zůstal třeba v bytě, ty z přízemí, ale ty zeshora šli dolů do sklepa taky. Takže tam jsme vyčkali, až houkali konec. Konec toho náletu.“ (Paličková *1935)*

Ve vzpomínání se objevily také zmínky na rok 1938, kdy bylo v důsledku mnichovské dohody okupované pohraničí odtrženo od československého státu a připojeno k Německé říši. Obsazování tohoto území probíhalo od 1. do 10. října 1938. Funkce říšského komisaře pro sudetoněmecká území byla přidělena Konradu Henleinovi (Arburg, Staněk 2010, s. 135 – 137). Dodatečné volby do Říšského sněmu, které se konaly v pohraničních oblastech, byly doprovázené propagandou, která měla obyvatele v těchto nově připojených území přinutit k podpoře nacistického režimu/Henleinovo strany² a ovlivnit tak politickou orientaci českých Němců. Nejúčinnějším prostředkem k dosažení tohoto cíle se ukázal příslib snížení nezaměstnanosti (Arburg, Staněk 2010, s. 138), kterou zapříčinila světová hospodářská krize a nejvíce citelná se stala zejména pro pohraniční regiony, kde jí byla postižena průmyslová odvětví, hlavně lehký průmysl jako sklárny či porcelánky. Právě tato nelehká socio-ekonomická situace, která v pohraničí vládla, byla

²Více k tomuto období např. v Arburg, Staněk (2010, s. 135 – 146) nebo Brandes (2002).

v některých vyprávěních spolu s vyjádřením typu „byla nezaměstnanost a Hitler dal lidem práci“ zmíněna. V některých rozhovorech bylo možné sledovat také důležitost protirežimního postavení členů rodiny, či lidí z okolí, doprovázené strachem a obavami. Zejména pak jeden pamětník připustil, že se rodiče obávali toho nejhoršího, jelikož patřili do spolku sociálních demokratů a jak je známo mnoho proti-nacisticky smýšlejících lidí se po roce 1938 snažilo utéct do exilu, anebo docházelo k jejich zatčení popřípadě k mnohem závažnějším postihům. Sociální demokraté měli po roce 1938 tři rozlišné osudy. Jedním z nich byl výše jmenovaný exil, druhou variantu představovalo právě vězení či dokonce koncentrační tábory a třetí možností bylo nacismus přežít a nějakým způsobem udržovat kontakt mezi s sebou (Oellermann 2011). O politické orientaci svých rodičů nebo příbuzných se informátoři nevyjadřovali vůbec anebo jim to činilo velké problémy. Výpovědi typu „o tom já nic nevím“ nebo „o tom se nemluvilo“ nebyly neobvyklé. I přesto z některých pamětí vzešla zajímavá vyprávění.

Jediná pamětnice vypověděla, že si pamatuje na příjezd Hitlera do jejího rodného města, kde ho vítali propagandou zaslepení lidé, a vzpomínala na davy, které nadšeně heilovaly. Toto jejich chování pamětnice připisovala právě nezaměstnanosti a jeho příslibu pracovních příležitostí. Zároveň pokládala ve vzpomínání za velice důležité vyslovit protinacistický postoj své matky, která i přesto, že byla obyčejná dělnice, jak později narátorka připustila, nacistický režim nepodporovala.

„[...] byla nezaměstnanost, ty lidi ho vítali, stavěli silnice, práce nebyla, on dal lidem práci, proto lidi heilovali. Ale moje máma rozhodně ne, ona věděla, co přijde, ona se bála už tenkrát. To už si říkali ty lidi některý, že to dobře nedopadne, lidi byli chytrý.“
(Paličková *1935).

Pan Bauer vypověděl, že si z vyprávění svých rodičů pamatuje, že patřili do spolku sociálních demokratů a jako jediný z pamětníků promluvil o strachu, který zažívali jeho rodiče z důvodu, nesympatizování s nacistickým režimem. Na tuto vzpomínku navázal v souvislosti s tím, že samozřejmě jako dítě se o věci, které se kolem něj děli, nezajímalo:

„[...] když Hitler sem vkročil, tak jenom vím, že moje rodiče měli strach z toho, že je pošle taky do koncentráku, ty byli ve spolku sociálních demokratů a ty a mezitím už tady byli

nacisté taky ne, že jo příznivci Hitlera, tak hold se báli, že až přijde Hitler, že je taky odsune do koncentráku. No ale nestalo se, zaplat' pánbůh.“ (Bauer *1935)

Během vzpomínání na nucené vysídlení se paní Šrámková (*1940) rozpovídala o situaci, se kterou se setkal jeden z jejích prarodičů. Promluvila o tom, že se jejich rodina setkávala s určitým druhem diskriminace ze strany Němců, podporujících nacistický režim. Svoje nesympatie vyjadřovaly například červenou vlajku, kterou věšeli na dveře rodiny právě z důvodu, jiné politické orientace. Z vyprávění je poznat, že politická orientace v rodině představovala zamlčované téma. Pamětnice pouze zmínila, že problémy mezi jejím prarodičem a ostatními Němci vznikaly z důvodu, že oni „byli asi v nějaké jiné straně“ nebo, že „byli s tymba druhejma“. Následující úryvek rozhovoru více přibližuje vzpomínání informátorky:

Pamětnice: „No. To ale to měl problémy s tymba vostatníma Němcema ty co šli na vodsun. Ty asi byli v nějaké jiné straně a děda byl sociální, takže kolikrát, když přišel ze zábavy [...], tak měl vyvěšenej prapor červenej na vratech že je „Sóci“. Že se mu smáli, že je Sóci, že není s nima. No.“

Tazatelka: „S nima s tymba“

Pamětnice: „S tymba druhejma. Já nevim, jaká byla ta druhá strana. Ty holt co byli asi s Hitlerem nebo s tou stranou jako jo.“

Tazatelka: „Takže třeba o politický orientaci. Mluvili třeba doma nebo víte něco o tom?“

Pamětnice: „Ne.“

Tazatelka: „Vůbec“

Pamětnice: „Ne. Děda říkal politika je svinstvo. Ten se nikdy vo tom nebavil [smích]. Ono je to pořád.“

Jak je zřejmé z výše uvedených ukázek rozhovorů, objevovalo se vzpomínání na předválečné období, kde byly zmiňovány události spojené především s nezaměstnaností a s podporou Henleinovy strany v roce 1938. Ve většině případů byl pamětníky akcentován fakt nezaměstnanosti spojený se světovou hospodářskou krizí, která dle jejich slov zapříčinila obrat v politickém smýšlení německého obyvatelstva v pohraničí. O politické orientaci se narátoři více méně dozvídali až postupem času z vyprávění rodičů

a o politické orientaci se většinou sami zmiňovali starší ročníky narozené před rokem 1940. Je patrné, že o politickém zaměření se v rodinách informátorů všeobecně příliš nemluvalo ani v pozdějších letech, a tak nebylo zjištěno příliš detailů. Je ale nutné zmínit, že informátoři, kteří poskytli alespoň částečně povědomí o politické orientaci své rodiny, či osob jim blízkých, měli tendenci upozorňovat, že nepatřili mezi aktivní nositele nacistické ideologie. V kolektivním vzpomínání se mezi pamětníky často objevovaly vzpomínky na válečné období, které měli spojené především s místy, kde se jako malé děti ukrývali společně se svými rodiči nebo kamarády před leteckými nálety a bombardováním.

5.4 Vzpomínky na odsun

Většina území českých zemí byla od konce března do poloviny května 1945 osvobozena Rudou armádou, přičemž cca. 11% území představovalo teritorium osvobozené americkými vojsky, z něhož více jak pětina připadala území obývanému z velké části německy hovořícím obyvatelstvem, přičemž demarkační linie, která nesměla být americkými vojáky překročena, tvořila linii spojovanou městy Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice (Arburg, Staněk 2011, s. 25 – 58). Přítomnost spojeneckých armád se objevila i v některých životních příbězích, zejména pak u pamětníků z oblasti Karlových Varů, kde postupující fronta zapříčinila, že se na Západě Čech střetávala americká a sovětská vojska (Řeháček 2011, s. 59). Po dohodách mezi těmito spojenci docházelo ke stahování amerických skupin, a tak se stávalo, že se američtí vojáci zdrželi jen po určitou dobu. Následující úryvek přináší vzpomínku právě na tuto dobu a pamětnice přibližuje ve svém vzpomínání konkrétní situaci v jedné z částí v Karlových Varech, kde řeka tvořila v paměti narátorky pomyslnou demarkační čáru:

„No a já si ještě pamatuju na Američany ve Dvorech. [...] a před viaduktem byl takovej plac a tam jako byli. 10 dní, 14 dní, ale chodila jsem denně na nákupy okolo. No dostávala jsem od nich žvejkačky, já nevěděla tenkrát co to je [smích], ale bratr jak byl starší, tak nosil takový khaki kufry, oni to fasovali, tak si z toho brali toaleták a tak a tam byli zákusky, paštiky a tak. Nebo nosil khaki spodní prádlo. To jsou takový momenty, co si pamatuju. A na druhý straně byli Rusové, ale to člověk pochopil až pozdějc. Plno lidí bylo

zastřeleno v Ohři, jak chtěli na druhou stranu. Ta řeka dělala hranici. Pak se museli stáhnout za tu demarkační čáru. To jsem jako dítě nevěděla.“ (Černá *1940)

V následujícím úryvku je pamětníci vzpomínáno na spojenecká vojska, kde narátorka popisuje chování jednoho z vojáků amerického vojska a zároveň se zmiňuje o strachu její matky, který byl nejspíše ovlivněn přítomností příslušníků ruské armády:

„[...] pak se pamatuju, jak napřed přijeli Rusáci a Amíci, Amíci stáli od benzínky, tak dál jsme nechodili. Já jsem chodila pro mlíko, máma nechtěla, protože se bála. No a mně bylo tenkrát..no pět. Tenkrát když jsem se nemohla protáhnout mezi tankama, tak mě nákej černochoch chytil, přesadil mě na druhou stranu, já sem si šla nakoupit, von mě vrátil zpátky, dostala jsem čokoládu.“ (Lišková *1940)

V dalším výňatku pamětnice již blíže pojmenovává důvod strachu žen vůči ruským vojákům:

„Konec války, přišly sem i Rusové, rabovali, co mohli, znásilňovali děvčata mladý.[...] Američani odjeli, od nich jsme taky dostávali bonbóny, sušenky, všechno možný. Máma se mnou šla po městě, jsme se chodily dívat.“ (Paličková *1940)

Je zřejmé, že ve vzpomínání na spojenecké armády je nahlíženo ze dvou úhlů. Jeden pohled tvoří američtí vojáci, kteří jsou vyobrazováni jako „ti hodní“, co děti zásobovali sladkostmi nebo se snažili vycházet vstříc a pomáhat, jak je zřejmé i z výše uvedeného úryvku. Druhý úhel pohledu tvoří negativní obraz ruského vojáka, který je spojován se strachem a násilím. Německé obyvatelstvo čelilo v oblastech pohraničí právě surovému chování ze strany Rudé armády, mezi něž patřily krádeže a znásilňování žen, naopak Američané se těmto násilnostem snažili zabránit (Staněk 1996, s. 50 – 52).

Po skončení 2. světové války zmizely z Československa přibližně tři miliony německy hovořících obyvatel, kteří byli na základě teze o kolektivní vině nuceně vysídleni. O potrestání tohoto obyvatelstva se mluvilo již po Mnichovské konferenci, v období války tato debata pokračovala na poli domácím i exilovém (Řeháček 2011, s. 15), důležitými se

pro rozvoj odsunového plánu pak stali také odpůrci nacistického režimu v Londýně – sociální demokraté a komunisté, kteří utekli do Velké Británie a na začátku války zde pobývalo na 6000 utečenců (Brandes 2002, s. 24).

Vyvrcholením celé této myšlenky nuceného odchodu německy hovořícího obyvatelstva z Československa se stala až Postupimská konference v létě 1945, která byla postavena na humánním zacházení a spořádaném transferu (Kreisslová, Novotný 2015, s. 23). Nicméně odsun Němců probíhal již před přijetím aktů z Postupimi a vysídlení tohoto obyvatelstva probíhalo v několika fázích, z něhož první fází byl tzv. divoký odsun, který nebyl podložen žádnou mezinárodní úmluvou či jinou písemnou dohodou (Arburg, Staněk 2011, s. 94). Toto doslovné vyhánění, které bylo prováděné místními správními úřady, je charakteristické nedostatečnou připraveností a odehrávalo se na pozadí nelidského zacházení, ve kterém se obyvatelstvo střetávalo s mnoha násilnými činy také ze strany Revolučních gard. Oběťmi těchto excesů se staly nejen osoby, které se v minulosti provinily; bohužel byly tyto činy prováděné i na nevinných lidech³.

O tom, že se rozhodlo o nuceném vysídlení, se Němci dozvídali až několik málo hodin předem. Tyto osoby, které měly urychleně opustit území Československa, si s sebou mohly sbalit pouze to nejnnutnější, zakázáno bylo vyvážení cenností a povolená váha jejich zavazadla činila 25 – 30 kilogramů. Mezi pamětníky na tyto události nebylo nijak hojně vzpomínáno nejspíše z důvodu, že se tzv. divoký odsun nedotýkal přímo jejich rodiny a o událostech se dozvídali pouze zprostředkovaně. Je ale také možné, že toto vzpomínání bylo z kolektivní paměti vytlačeno. Jedna pamětnice uvedla pouhou zmínku o tom, že si pamatuje, jak jejím bydlíštěm procházel tzv. pochod smrti, který je spojován právě s obdobím tzv. divokého odsunu, další pamětnice si podle svých slov vybavila, že někdy byl ten odsun „*teda takovej divočejší*“ a začala vyprávět vzpomínku, na kterou si během vyprávění rozpomněla:

³Poválečná averze proti všemu německému a touha po odplatě a nehumánnímu zacházení způsobila doslova hon na Němce, který probíhal v domněnce kolektivní viny. Tehdejší politička Helena Koželuhová sdělila, že československý národ má pádný důvod k tomu, aby Němce nepovažovala za lidi. (cit. dle Řeháček 2011, s. 22).

*„Já si pamatuju, že přišel pán. Dva přišli. A říkali dědovi, děda byl Karel Lüftner. Ale těch Lüftnerů tady byli 4 rodiny, i když jsme nebyli příbuzný. Ale ty jména možná z druhého kolena, ze třetího kolene, já nevím, jak to bylo namíchaný. Tak toho je říkali: ‚Karel Lüftner, ty jsi 14‘. A teďka se ptali na nějaký číslo. Děda řekl: ‚Ten to, ten je někde pryč asi někde na práci nebo co‘. No ale voni si ho našli. No a hnali ho lesem, jako v Manětíně už byla stanice četnická. Tak ho hnali tam a po cestě ho taky všelijak zmasakrovali, že potom z toho zemřel.“ (Šrámková *1940)*

Touha po odplatě a protiněmecký nacionalismus doprovázený hrůznými činy narazil na kritiku zejména ze strany západoevropského veřejného mínění. Po jednání tzv. Velké trojky v Postupimi v srpnu 1945 došlo ke schválení transferu německého obyvatelstva z Československa vítěznými velmocemi, který měl již probíhat organizovaně a humánně, byly také určeny počty obyvatelstva, které mělo být odsunuto do okupačních zón v Německu. S organizovaným odsunem souvisí i sběrná a odsuvná střediska, do kterých byly koncentrovány rodiny určené k vysídlení, a vznikaly spolu s dalšími přípravami na organizovaný odsun. K těmto střediskům se vztahoval přísný zákaz veškerých návštěv a jakékoliv porušení bylo někdy i kolektivně trestáno. Tyto „lágry“ zakládané již také před organizovaným odsunem nevykazovaly příliš vhodné podmínky. Na sběrné středisko, do kterého odvezli část příbuzenstva jedné z narátorek a na podmínky, které v těchto tzv. internačních střediscích panovaly, ale také na chování československých vojáků, vzpomínala jedna z nejstarších pamětnic, již se tento moment vryl hluboko do paměti také vzhledem k tomu, že jí i její matku postihl trest za „návštěvu“ příbuzenstva ve sběrném táboře. Tuto zkušenost popisuje ve svém vyprávění:

„[...] každej měl nějaký pakl s sebou, někdo měl nějaký dítě s sebou a dovezli je do Sokolova a v Sokolově byli takový tři dny většinou ještě v tý škole centra, kam sem chodila do měšťanky tam byl jako lágr takovej a tam ještě kontrolovaly, co mají s sebou. Ty pěkný věci jim ještě sebrali a tak to bylo no a jednou jsem já tam byla. Měla jsem tam tetu a ta teta měla od Nového roku miminko, jo. Na Nový rok v pětáctýřicátém se narodil a ona až něk na podzim jako šla do odsunu a teď jenom oknem sme dycky jako, ona byla nahoře v druhým patře, oknem sme trošku jako mluvily, nic víc. A oni něco tam u dvěří byla hlídka, český voják a oni něco řekli a toho sem si ani nevšimla a povídaly sme dál.

*Najednou přišel ke mně a vzal mě sebou do školy, do kuchyni, musela sem čistit brambory, že sem povídal dál a já nerozuměla vůbec no tak to, měla sem strach, bůh ví, jak tady budou dlouho, ale za chvíli mě zase pustili. Oni si spíš jako dělali legraci. No ale maminka moje, to bylo zase když můj bratranec, jako její synovec byl s rodinou a ta když tam byla, tak jí sebrali, to bylo v zimě, byla velká zima, velkej mráz a vevnitř v tý škole i ve škole mrzlo, záchody a všechno, tak jí dali do jednoho záchodu a ta myla ten podělaný záchod rukama vyčistit nedostala žádný pomůcky k tomu nic, ale bratranec, její synovec, to sledoval nák, tak přišel a udělal, povídal, teto, běž, já to udělám za tebe. To přišla tenkrát maminka domů, ta byla úplně v šoku, to vím.“ (Křížová *1930)*

Organizovaný odsun byl zahájen na začátku roku 1946 a měl být ukončen v říjnu 1946, probíhal ale i v dalším období. Z Československa neměly být vysídleny osoby zaměstnané v průmyslu v pohraničí a dále zaměstnanci v zemědělství a lesnictví, v další etapě se vysídlení týkalo všech zbývajících Němců kromě antifašistů, osob ze smíšených manželství a odborných specialistů s rodinami, poslední fáze odsunu se týkala kvalifikovaných pracovních sil, v mnoha případech byly ale z transportu vyňaty (Staněk 1991, s. 169). V rámci organizovaného odsunu nejprve probíhal „odsun“ do americké okupační zóny, do těchto transportů byly zařazeny celé rodiny a ze strany Američanů bylo dbáno na humánní zacházení, především dbali na osobní vybavení Němců např. náhradním oblečením, nádobím a dalšími věcmi potřebnými ke každodennímu životu. Zavazadlo, které si směly tyto osoby s sebou vzít, mohlo vážit 30 – 50 kg (Kučera 1991, s. 28). Dále bylo také zahájeno organizované vysídlení do sovětské zóny v květnu 1946. Počet vysídlených Němců v následujících měsících stále stoupal a v okupačních zónách čelili problémům přelidnění a dalším problémům sociálního rázu. Závěrečná etapa odsunů probíhala od poloviny roku 1946 a poslední vlak s odsouvajícími Němci odjížděl ze Dvorů u Karlových Varů.

Ta nejhlavnější etapa vysídlení byla považována za uzavřenou, nicméně se počítalo ještě s dodatečnými odsuny (Staněk 1991, s. 223). Pomalu ale jistě se ukazovalo, že začíná Československo pociťovat nedostatek pracovních sil ať už v zemědělství nebo v průmyslu v pohraničí, a tak se běžně stávalo, že patřičně kvalifikovaní dělníci či specialisté v určitém odvětví, kteří byli do transportů zařazováni mezi posledními, byli z odsunu vyjmuti. Tato skutečnost se týkala i některých informátorů. Vzhledem k tomu, že většina z nich byla

z Karlových Varů nebo z blízkého okolí a jejich rodiče byli pracovníky místních výroben porcelánek, řadili se tak mezi nepostradatelné pracovníky a z tohoto důvodu zůstávali v Československu. Někteří z narátorů zažili to, že byli zařazeni na transport, měli připravené věci k vysídlení, ale na poslední chvíli byli z transportu vyjmuti. Například bylo také běžné, že do opuštěných statků, kam přicházeli lidé z vnitrozemí, byli dosazeni tzv. národní správci, kteří nebyli dostatečně kvalifikovaní a neměli ponětí o tom, jak se o opuštěné hospodářství starat. Proto se také například stávalo, že těsně před odsunem byli Němci, kteří měli alespoň částečné povědomí o chodu hospodářství, z transferu na poslední chvíli vráceni. Do odsunu nebyli ale také zařazováni nemocní a samozřejmě antifašisté nebo osoby, které prokazovali silný proti-nacistický postoj a pro-republikové smýšlení. Následující úryvky dokreslují různé situace týkající se nuceného vysídlení a jsou zde vysvětleny nebo nastíněny důvody „neodsunutí“ zažívané pamětníky přesně tak, jak je mají ve své paměti uchované z vlastní zkušenosti nebo z vyprávění rodičů.

*„[...]co se týká toho odsunu, tenkrát tady nechávali většinou ty Němce, který byli jako špičkový pracovníci. Můj děda byl špičkovéj malíř porcelánu tady u Varů. Takový lidi nepouštěli ven, ty si tady nechávali.“ (Schuster *1940)*

Poslední transport vybavený ze Dvorů u Karlových Varů se týkal rodiny pamětníka Bauera (*1935), který uvedl, že jeho rodina byla napsána na tomto posledním transferu, on ale krátce předtím onemocněl, byl hospitalizován, a tak se jich nucené vysídlení vyhnulo a oni mohli zůstat v Československu. Vzpomínky na toto období se prolínají se vzpomínkami na podmínky, za jakých byli Němci nuceně vysídleni:

*„A že můj táta tenkrát řekl, že nás nevodsunuli v tej době, táta přišel pozdě z vojny a pak to bylo jak vodsunuli ty Němci. My jsme byli na posledním, to my řekli rodiče, to já jsem ani. Jsme měli bejt na tom posledním vodsunu, taky to šlo tady vždycky ze Dvorů do vlaku těch. Ty vlaky jak tenkrát Němci vozili Židy tamhle do těch lágrů. Tak tady prostě ty Němce taky do těch vagonu nacpali 25kg každej mohl mít s sebou a já jsem předtím onemocněl. Měl jsem záškrť, tak jsem přišel do nemocnice, ten vlak odjel a moje rodiče tady zůstali, ačkoliv ještě bylo více Němců, který tady zůstali a to bylo jenom kvůli tomu, že tady bylo šest nebo sedm porculánek. A tady ti lidé tenkrát ty vlastně žili jenom z porculánek“ (Bauer *1935)*

Nucené vysídlení se netýkalo ani další pamětnice, jejíž rodina směla zůstat v Československu, tentokrát z důvodu prokazatelného protinacistického smýšlení. Jak je poznat také z výňatku níže, lidé do posledních chvil neměli zdání, zda budou nuceně vysídlení, či ne, a tak měli preventivně sbalené své osobní věci, jak vypovídá informátorka:

*„Děda už měl taky sbaleno. Měl takovou bednu dřevěnou, s jménem, adresou, to co mělo jít do lágru a tam že by nás naložili. Ale ti už všichni byli pryč, akorát my jsme tady zůstali a ještě dvě rodiny. A děda se ptal potom, proč jako nejdeme taky na odsun, a oni řekli, že byl děda sociální demokrat „Sóci“ mu říkali, takže my budeme mít vagón zvlášť a pudeme pozdějš. Starou belu. Už jsme se nedostali nikam.“ (Šrámková *1940)*

Z německého obyvatelstva Československa se stali občané bez práv a byla na ně uplatňována četná diskriminační opatření. Na toto obyvatelstvo se vztahovaly jak oficiální protiněmecké právní předpisy v podobě Benešových dekretů, tak i další podzákonné normy a vyhlášky nebo i faktická diskriminační opatření, která nebyla nijak zákonně ukotvena (Řeháček 2011, s. 16 – 17). Německy hovořící obyvatelstvo bylo označeno za „státně nespolehlivé“ a bylo omezováno na úrovni právní i společenské. Jedním z podzákonných norem, na které bylo některými pamětníky vzpomínáno, se stalo nošení identifikačního symbolu – bílé pásky s písmenem „N“, kterou musely osoby německé národnosti nosit na oblečení. O tomto označení, které se stalo stigmatem němectví, se pamětníci a pamětnice pouze zmínili, někteří uvedli, že nemuseli pásku nosit vůbec, a tak tomuto faktu nebyla většinou pamětníků připisovaná velká důležitost. Byl ale jeden informátor, který si nošení bílé pásky spojil s identifikačním symbolem Židů – židovskou hvězdou a je možné, že právě toto označení pro něj představuje hlavní diskriminační znak Němců:

*„[...], vůbec z kraje po válce Němci nosili, museli nosit bílou pásku [...] museli jsme, jako měli Židi za války značku, tak my jsme taky museli.“ (Bauer *1935)*

Mezi opatření, která byla namířena proti Němcům a vycházela z tzv. Benešových dekretů, se jako hlavní záměr stalo zbavení československého státního občanství veškeré obyvatelstvo německé národnosti a jeden z nejhlavnějších záměrů vůbec se stalo zbavení obyvatelstva německé národnosti veškerého movitého a nemovitého majetku a jeho konfiskace. Zabraní majetku se týkalo přímo rodiny jedné z pamětnic, která popsala, jaký

majetek byl její rodině odebrán, a v souvislosti s tímto vyprávěním jí v paměti utkvěla vzpomínka také na nového „majitele“, který neměl v úmyslu se o zemědělství starat, a veškerý jejich majetek pouze „rozprodal“ a „rozčachroval“ a zmizel.

*„No tak, do té doby pořád jsme měli zemědělství a tatínek chodil na tu šachtu a v šestačtyřicátým nám to zemědělství jako sebrali, museli jsme z baráku ven a museli jsme všechno nechat, co se týkalo zemědělství. Jako dobytek jsme museli nechat a nářadí a všechno a úrodu a no pole a louky, lesy tak jako tak. No a ten nový majitel v uvozovkách, ten tam byl asi dva měsíce, všechno rozprodal, rozčachroval a ztratil se, najednou byl pryč a ten náš barák byl zase prázdný.“ (Křížová *1930)*

Právě jedno z témat, kterému byl v rozhovorech věnován prostor, se stalo také počáteční osidlování pohraničí, které zpočátku také neprobíhalo řízeným způsobem. První Češi, co do těchto oblastí přišli bezprostředně po válce, přebírali byty, domy, obchody nebo podniky po Němcích. Prvními osídlenci byli většinou Češi, kteří přicházeli z blízkého, ale i vzdálenějšího vnitrozemí. Do svých domovů se mimo jiné vracely například také osoby, které byly v době okupace nasazeny na rozličné práce, nebo nacistickým režimem perzekvovaní muži a ženy (Arburg, Staněk 2011, s. 187).

Lidé přicházející do pohraničí v prvních fázích osidlování pouze krátce pobýli a po „splnění“ svých potřeb opět odešli. Tito novoosídlenci přicházeli z rozličného kulturního a sociálního prostředí a v mnohých případech nedokázali navázat na tradice nuceně vysídlených Němců. Brzy po osvobození se začalo mluvit o tzv. „zlatokopech“.

Do kolektivní paměti českých Němců se do značné míry vryla vzpomínka na novoosídlence, kteří byli vykreslováni jako ti, co přicházeli z vnitrozemí především za účelem pomsty a rychlému zbohatnutí. Na tyto přistěhovalce z Čech bylo v naracích nahlíženo velice negativně a byli vnímáni jako vítězové, kteří mohli rabovat a dopouštět se na „zůstavších“ Němcích zla. Pamětníci se o těchto lidech zmiňovali právě jako o „zlatokopech“, kteří rozkrádali německý majetek, vyrabovali domy a pak zase odešli. S těmito počiny byli spojováni nejen „obyčejní“ Češi z vnitrozemí. S trestnou činností, především majetkovou, byli spojováni také zaměstnanci a funkcionáři, kteří patřili do správního a bezpečnostního aparátu, jenž nově vznikal (Arburg, Staněk 2011, s. 188 – 189), což potvrzují i někteří pamětníci ve svých vzpomínkách. V jedné z biografii

se objevilo také nepochopení opuštění domova, kterého se dopouštěli „lidi z vnitra“. Následující ukázky z rozhovorů nastiňují kolektivní vzpomínání pamětníků na toto období:

„No tak to byli i zlatokopové. Třeba já se pamatuju na policajta, bydleli na Chebský nahoře. No a ty chodili v noci krást. Já nevím, jestli už tenkrát byli u policajtů. Vykradli všechny byty, kde byli lidi odsunutý, tak tam si to vzali.“ (Lišková *1940)

V dalším vyprávění lze nalézt také určitou podobu místa paměti, kterou si pamětník spojuje s bohatstvím v místech. Německy hovořící obyvatelstvo muselo nuceně opustit svá obydlí, statky – místa, která po mnoho let budovala a nyní je musela zanechat. Pamětník také vyslovil nepochopení pro opuštění domova nově přicházejících obyvatel a spojoval je s Čechy a lidmi z vnitrozemí, kteří do pohraničí přišli pouze za účelem nelidského chování vůči německému obyvatelstvu a zároveň se záměrem zbohatnutí. Také on přirovnává nové obyvatele pohraničí ke „zlatokopům“, ale také je nazývá komisaři, chovající se jako „vítězové“:

„[...]říkalo se jim zlatokopové, co přišli z vnitra země a potom každej z těch byl komisař, každej byl jako kdyby vyhrál a prostě s Němcema tady ranžirovali.[...] Tak se říkalo ti Češi, co sem přišli a dělaj ze sebe komisary a takový siláci, že vyhráli celou válku, ti asi doma nikdy nic neměli. Já jak prostě vycházim z toho, já bych přece neutekl odněkud, když bych měl doma něco jako támhle v Čechách a nechal to, kde jsem se narodil a nechal to tam bejt a šel sem do pohraničí, co tady hledali ne? Hrabat. No. Hrabat jenom, jasný. A vo to prostě asi šlo.“ (Bauer *1935)

Pamětník Schuster (*1940) má ve své paměti uložené vzpomínky na vzhled domu a popisuje, v jak dobrém stavu domy byly ještě před příchodem novoosídlenců, kteří na nich zanechali pustošivé stopy, odrážející se ještě do současné doby. Poukázal tak na novoosídlence, kteří neměli zájem na zachování dědictví:

„Většinou ty lidi co sem přišli, tady nebylo nic kvalitního, co jsem v tom baráku půl života bydlel, tam se dalo jíst ze země, čisto, ten barák byl obydlenej, dvoupatrovej, samejma

Němcema, každej ten barák byl špičkovéj. Ted' když tam člověk přijde, tak je to barák hrůzy. "(Schuster *1940)

Jak píše Matěj Spurný (2011, s. 51) v knize „*Nejsou jako my*“, na pomezí let 1945 a 1946 ještě před tzv. organizovaným odsunem, se v pohraničí zdrželo tolik osob, jako nikdy předtím, a od května 1945 do pohraničí přišlo přibližně 1 200 000 nových osídlenců a nutno podotknout, že většina Němců se nacházela ještě ve svých domovech. Osoby, které byly dosazeny na ty nejvyšší pozice národních správců, zpravidla zabíraly vily pro sebe a své rodiny (Spurný 2011, s. 51). Ale nejen velké vily či domy byly zabírány. Do pohraničních regionů přicházelo stále více a více lidí z vnitrozemí, kapacita byla přeplněna a tak nebylo výjimkou, že ze svých obydlí byli vyhazováni i „obyčejní“ lidé. Němci, kteří například ještě nebyli odsunuti a nebyli dáni do sběrných středisek a stále tak pobývali ve svých domovech, byli po většinu času sestěhováni nebo přesunuti do bytu či domu již „odsunutých“ Němců.⁴

Na vystěhování a nastěhování jinam zavzpomínali i někteří pamětníci. V těchto vzpomínkách bylo znatelné nepochopení pro činy, které se v tomto období děly, zároveň bylo ze vzpomínek cítit jakési smíření se svým osudem. Pocity, které pamětníci vyjadřovali v návaznosti na nucené vysídlení a to, jakým způsobem je jejich paměť na odsun nahlíženo zpětně, jsou popsány v závěru této kapitoly vzpomínek na odsun. Jedna z pamětnic popisovala situaci, kdy byly se svojí maminkou vyhozeny z domu, zatímco její otec, Rakušan a dělník v šachtě, byl v tu dobu v práci. Stejná vzpomínka byla k slyšení dvakrát, jelikož narátorka byla přítomna i u jednoho z dalších rozhovorů, kde v určitý moment vstoupila do rozhovoru a připomněla tehdejší „*vyhazov*“ z bytů, jak sama informátorka popsala. Je zajímavé, do jaké míry se tato vzpomínka vtiskla do paměti a jak moc je pro tuto pamětnici důležitá. Její otec byl v obou případech, kdy o této situaci mluvila, vyobrazován jako hrdina, který se i přes nepřívětivé období probíhajících odsunů ničeho nebál, a díky němu jim byly navraceny alespoň jejich osobní věci z bytu, odkud byly vyhozeny. Bylo zajímavé sledovat i jaké detaily se v tomto vzpomínání objevily a jakou mírou se do komunikativní paměti tato vzpomínka otiskla. Jak sama pamětnice v rozhovoru zdůrazňuje, její otec „*byl Rakušan*“ a je známo, že

⁴Více k tématu osídlování pohraničí po druhé světové válce např. v Čapka, Slezák, Vaculík (2005).

na občany rakouské či švýcarské národnosti se nevztahovala taková diskriminační opatření, jako v případě občanů německé národnosti⁵. Kromě toho byl zaměstnaný jako horník v šachtě, představoval tak nepostradatelnou pracovní sílu. Pamětnice v rozhovoru také vícekrát akcentovala, že její rodina nikdy neměla žádný majetek, proto bylo z výpovědi patrné nepochopení pro chování nově příchozího obyvatelstva, které si podle pamětnice tzv. „ukázalo na to, co se jim líbí, a taky to dostali“. Na tomto místě se jeví jako důležité zařazení úryvků, kde je na událost „vyhazovů“ pamětnicí vzpomínáno a to jak z rozhovoru, který byl veden přímo s touto informátorkou, ale také její vzpomínání, které se promítlo v rozhovoru dalším. Následující vzpomínka je výňatkem z rozhovoru s jedním z narátorů, kde byla pamětnice přítomna a reaguje tak na výpověď informátora, který v jednom ze svých vzpomínání uvedl, že nucené vysídlení mělo dopad hlavně na chudé lidi. Tuto skutečnost si paní Paličková (*1935) spojila s vyhozením z jejich bytu:

"Naše maminka neměla nic a vyhodili ji z bytu tady odsud a šli jsme do Kovářský do baráčku, který taky ty lidi vyhodili, to byl nějaký krejčí Vogel, nebo jak se tenkrát jmenovali já už nevím, tam my jsme se do toho jejich baráčku nastěhovali do jejich věci, nějakýho krejčího. Můj táta když přišel z války, tak šel do šachty, tam taky zahynul a on byl Rakušan a on nenosil bílý pásek, on nosil červenou, to nosili i ty co šli na Východ. Ten se Vám ničeho nebál. Bouchnul do stolu, řekl kdo je víc, horník nebo vy, a já chci zpátky svoje věci, my nebudeme spát v cizích věcech." (Paličková *1935)

V rozhovoru, kde je pamětnicí vzpomínáno na stejnou událost se prolínají i další vzpomínky, související s událostmi osidlování. Mimo to, je opět akcentováno, že jejich rodina neměla žádný velký majetek, ale i tak byla z bytu vyhozena. Informátorka vzpomíná, že si nesměli s sebou vzít nic od nábytku až po osobní věci.

„Z bytech vyhazovali nás, to když se jim líbil, taky nás vyhazovali z bytů, když ten byt potřebovali pro svého člověka, tak nás vyhodili a dali nás zase do jiného bytu, kerej taky patřil Němcům, který šli třeba na odsun a tak nás tam nacpali. Ani jsme si nemohli vzít s sebou nábytek nic. Ten potom náš táta když dělal na tý šachtě, tak vzlítnul na ten národní

⁵Více k tématu specifického postavení k některým skupinám německého obyvatelstva v Arburg, Staněk (2011, s. 157 – 176).

*výbor , bouchnul do stolu a řekl 'Já jsem horník a vyhodili jste mi rodinu, já byl v práci, tak já chci všechno zpátky' a on, že byl ten Rakušan, tak nosil tu červenou pásku, tak s ním šli, policie přišla s ním a dala nám všechno zpátky. To byla česká policie. To byli komunisti, ti neměli ani chování.[...] To víš, tohle bylo nejhorší, my jsme nic neměli, nám nemohli nic vzít. Měli jsme dvě místnosti. Ale díky tátovi jsme měli aspoň naše věci. I peřiny, co máma nestihla vyhodit, když přišel do dveří [komisař]. Máma vařila brambory a špenát, to si pamatuju dodnes. Ani nedovařila a byli jsme venku. Pak nám dali ten náhradní byt, kde ti Němci taky museli ven jako ven. Ten náš se jim líbil pro toho Čecha, tak nás vyhodili.“ (Paličková *1935)*

Na samém konci nuceného vysídlení činil odhad počtu všech zůstavších Němců kolem 200 000 osob celkem v českých zemích a na Slovensku, přičemž velkou část tvořili antifašisté, osoby z národnostně smíšených manželství a v neposlední řadě odborné pracovní síly, které byly potřebné pro fungování továren a podniků v pohraničí (Kreisslová, Novotný 2015, s. 27)

Poté, co pamětníci během svého vyprávění zavzpomínali na všechny momenty, které jim utkvěly v paměti a na které se rozpomněli, následoval většinou pohled zpět. Narátoři měli tendence zhodnotit události, které se staly z dnešního pohledu a snažili si je odůvodnit. Ve vzpomínání na odsun bylo po celou dobu trvání rozhovoru s paní Ulrychovou možné pozorovat, že se v jejich výpovědích poměrně často objevoval pocit viny a snaha o vyrovnání se s traumatizujícími událostmi 20. století. Ve svém vyprávění pamětnice připustila podporu Heinleinovy strany českými Němci, jejich chování se snažila odůvodnit, když několikrát zazněl důvod nezaměstnanosti; zároveň je ale poté identifikovala jako viníky a snažila se najít pochopení pro vzniklou situaci po 2. světové válce:

*„Ta situace v tom 38, 39 byla celosvětová jako nezaměstnanost. A fakt je to, že ten Hitler si myslím, by neměl jako takovu jako, takovej úspěch a prostě ty lidi, že si nezískal jako na tu stranu svojí, kdyby ta práce byla. Tím by ta práce byla, ale to je pravda tohlencto, když jsme se bavili jak se to mohlo stát, tak ty lidi, když jim dal práci, tak oni šli za ním a tím vlastně jako tady ty sudeťáci jak se říká, když šli za tím Hitlerem, tak oni vlastně oni to Česko, jako svojí zemi, vlastně zradili, rozumíte. Proto taky po tý válce, to jsem se teprve všechno tak nějak prostě dověděla, když bylo to vysídlený prostě [...]“ (Ulrychová *1933)*

Nejen z tohoto úryvku je zřejmé, že se pamětníci snažili vzniklou situaci pochopit a označili Němce jako viníky za vzniklé události v „Sudetech“. Na druhou stranu někteří obviňovali také Čechy za přehnanou nenávist, kterou chovali k nevinným a „obyčejným“ českým Němcům, kteří odmítali nést kolektivní vinu, jež byla v poválečném Československu všeobecně prosazována. O nenávisti, která po 2. světové válce panovala mezi Čechy, mluví i pamětnice Křížová (*1930); na jednu stranu nachází pochopení pro toto nenávistné chování, připouští, že Češi během války procházeli také různými utrpeními, ale že nenávist směřující vůči Němcům, která byla oprávněná, jak sama připouští, byla zároveň příliš přehnaná:

„Já si na jednu stranu nedivím, protože, ačkoliv Češi, proto netrpěli ani jako Němci. I když byly zavřeny a koho to potkalo byly taky chudáci, ale vlastně vyklouzli z té války dost dobře, ale ten hec proti Němcům byl patřičně, ale moc a moc. Když končila válka to v těch některých lidech bylo [nenávist], co je německý to se musí zabít. Vždyť to říkali i šéfové český. Němci potřebují jenom kapesník, aby si utřeli slzy nic jiného“. (Křížová *1930)

Informátoři a informátorky reflektovali, že odsunem byli postiženi „nevinní“ a „chudí“ lidé:

„My to bereme tak jako když se kácí les, tak padají třísky, tak to odnesli i nevinný“(Lišková *1940)

„Bylo to [odsun], já si říkám, že to bylo vůči těm lidem krutý, poněvadž vždycky to odskáčou nejvíc chudý lidi“ (Schuster *1940)

V kolektivní paměti českých Němců se objevuje odsun jako něco předvídatelného, jako něco, co se dalo čekat. Ačkoliv byli pamětníci v době odsunu dětmi a většinou se o pocitech prožívaných během tohoto období dozvídali od svých rodičů z vyprávění a jejich názor byl tak utvářen a konstruován až časem, zpětně na tento fakt nahlízejí narátoři jako na něco, s čím se museli smířit a s čím se nedalo nic dělat. Jedna z informátorek dokonce připustila, že „*Tohle muselo přijít po válce*“ a že zde „*Němci nemohli zůstat*“. Z rozhovorů byla cítit rozhořčenost, ale i odevzdání nad celou událostí.

Zároveň lze říci, že při vzpomínání na válečné/poválečné traumatické období se při narativních interview pamětníci především starších ročníků hlásili ke svému „němectví“.

*[...]a to bylo, to bylo holt my sme válku prohráli a takový pocit mám a to je náš uděl no. Ale nebylo to hezký. (Křížová *1930)*

Zejména u jedné z pamětnic bylo ve výpovědi poznat, že se hlásí hrdě k tomu, že je Němka, nicméně vzpomínání je doprovázeno opět označením viníků – Němců, kteří nesou odpovědnost za poválečné excesy:

*„Prostě bralo se to tak, že to prostě tak je, ta válka byla, že jo. Některý lidi přišli o svý syny, o svý manžele že jo, no tak byla to vřbec krušná doba, taková hrozná ne. no a pak prostě šli no. Museli jít a šli. Nevim no.[...] já bych to řekla tak, jak to bylo jak to chtělo, prostě oni ti Němci k tomu zavdali důvod, jo. Jsem Němka, moji rodiče byli všichni Němci[...]ale prostě to musím uznat prostě, že zavdali prostě důvod k tomu, aby prostě se s nima takhle [zacházelo] někdy samozřejmě.“ (Ulrychová *1933)*

Ve spojení s nuceným vysídlením si pamětníci vybavovali první poválečné dny, které si spojovali především s příchodem osvobozenecých armád. Přičemž měli tyto události spojené hlavně s americkou armádou, s jejichž příslušníky měli pouze pozitivní zkušenosti. Rudá armáda byla v jejich očích vyobrazována s násilnostmi či rabováním. Dalším aspektem ve vyprávěních se stalo vzpomínání na důvody nevysídlení z pohraničí. Mezi zůstávajícími pamětníky byli zejména specialisté v průmyslu, dvě pamětnice pocházely ze smíšeného manželství a nucené vysídlení se netýkalo ani pamětníků, kteří uvedli nevysídlení z důvodu nemoci. Velkým tématem akcentovaným v rozhovorech se stalo počáteční osídlování pohraničí, kde se společně konstruovaným obrazem stali první novoosídlenci – v pamětech vyobrazovány jako „zlatokopové“ z Čech. Dále zmiňovali také nucené opouštění domova. Tento fakt se stal ale obzvláště traumatizujícím v očích pamětnice, která na „vyhazový“ z domů poukazovala velmi často. Ve svém vzpomínání se mnozí vraceli zpět a hodnotili tehdejší události z dnešní pozice. Vyplynulo, že na poválečnou situaci je nahlíženo jako na věc, se kterou museli všichni německy hovořící obyvatelé po skončení 2. světové války počítat, ale zároveň bylo připomenuto, že pod touto

situací trpěli hlavně nevinní a chudí lidé, mezi něž se pamětníci a pamětnice ve svém vzpomínání řadili.

5.5 Situace po nuceném vysídlení

Pamětníci a pamětnice hovořili také o situacích, které nastaly těsně po odsunu, pohovořili o školní docházce a poté ve většině případů přeskočili až k svému profesnímu životu, k uzavírání sňatků, ke svým dětem, k různým situacím, které zažili v pracovním nebo studijním životě v období komunistického režimu v Československu. V souvislosti s tím pohovořili také o tématech ztráty rodiny či emigraci, těmto okruhům jsou věnovány samostatné kapitoly. Níže následuje kolektivní vzpomínání pamětníků, na které si rozpomněli ve spojení s nuceným vysídlením.

5.5.1 Školní docházka

Po nepříznivých událostech, jež s sebou odsun nesl, docházelo k mírnému zlepšení a v roce 1947 došlo na určitý čas k ukončení nuceného vysídlování. Kapacita v Německu byla přeplněna. Nutno říci, že německé obyvatelstvo jen pomalu znovu nabývalo svých práv a od roku 1947 začínali získávat alespoň potravinové lístky nebo jim začala být vyplácena mzda (Staněk 1991, s. 255).

Ve vzpomínkách českých Němců se zpravidla objevovaly vzpomínky na školní docházku, která byla německým dětem od roku 1947 umožněna v českých školách. Vzhledem k problému neovládání českého jazyka, ale i z dalších důvodů, se tento fakt ukázal jako traumatizující zejména u nejstarších pamětníků navštěvující německé školy již během války nebo dokonce před ní. Znamenalo to jediné, a to ukončení školního vzdělávání. Kromě těchto okolností se také zmiňují o zbavení občanství:

„No ale, no zkrátka, teď škola, školní docházku jsem neměla uzavřenou. Závěrečný ty vysvědčení jsme nedostali už, protože to už němci nebyli[...] Mně bylo čtrnáct. Ještě mi nebylo ani čtrnáct, protože v červenci a od prvního roku už jsme neměli školu a něco se učit a nebo jít dál do školy nepřišlo u mě vůbec v úvahu, protože jsem neuměla slovo česky

*a neměla jsem občanství. My jsme byli úplně bez občanství. Německý nám sebrali a český jsme neměli. Tak to jsme byli jako skutečně dost ošizený. No, tak jsem, co mě zbylo, já jsem začala chodit do fabriky, abych si vydělala nějakou korunu, no a pomalu jsem se naučila trochu česky.“ (Křížová *1930)*

Z úryvku je jasné, že u pamětnice největší roli v nepokračování ve školní docházce hrála neznalost českého jazyka, ale také nepříliš příznivá ekonomická situace.

Z důvodu špatné ekonomické situace, ale i vzhledem k zákazu vyučování německých dětí na českých školách byla nucena i další pamětnice nastoupit do práce. Tato skutečnost souvisí i s dalším protiněmeckým opatřením, kdy byla německá mládež zapojena do pomocných profesí, například v cihelnách nebo zemědělství (Řeháček 2011, s. 18), což se právě objevuje ve vzpomínání narátorky. Mimo vzpomínání na pomocné práce v zemědělství také připomíná, že vzhledem k událostem souvisejícím s koncem války jí okolnosti nedovolovaly ve školní docházce pokračovat. Do pracovního procesu se v brzkém věku začlenila také proto, že jediný rodinný příjem představoval velmi nízký důchod její matky:

*„No a pak když byl ten 45, tak to mně bylo 12 let, vychodila jsem šestou třídu školy no a pak bylo to vysídlení, takže pro Němce jako škola nebo něco jako nepřišlo v úvahu. Takže jsem chodila sázet stromky do lesa, nebo jsme pomáhali prostě v zemědělství. No a když jsme měli jít do školy, tak mi bylo 15 let, takže já vlastně. mám jenom 6 let školy, díky tomu všemu jako, ty okolnosti co byly že jo. No a potom stejně stejně já musela koukat něco vydělat, protože s tou maminkou jsme musely žít, že jo. Tak těch 150 korun [důchod], tak jsem prostě šla dělat do kuchyně.“ (Ulrychová *1933)*

Kromě ne příliš dobré ekonomické situace se dalším důvodem stalo stigma „němectví“. U jedné z pamětnic se kromě výše zmíněných důvodů přidal další faktor, kterým byl strach „z těch druhých“, z českých dětí, jejichž chování a jednání k německým dětem způsobilo nechuť chození do školy a lze předpokládat, že u této pamětnice tento důvod způsobil nedokončení základního vzdělání:

*„[...] Takže děti jako křičeli svině a takový věci, to jsme museli si vyslechnout. A proto, když na nás ty děti takhle křičeli ‚svině‘, tak jsme nechodili ani do školy.“ (Paličková *1935)*

Z výše citovaných úryvků je patrné, že diskriminační opatření v podobě zrušení německých škol, zákaz vyučování německých dětí na českých školách a následné povolení nejvíce zasáhlo tři ženy nejstarší válečné/mezi válečné generace. Po 2. světové válce nastala stigmatizace německého jazyka, kterou byla nejvíce zasažena generace vyrůstající právě v předválečném období a navštěvující německé školy. Výše zmíněné okolnosti zapříčinily, že se tyto pamětnice nevyrovnaly s traumatizujícími událostmi a byly tak nuceny vzdělání ukončit. Poslední dva pamětníci, kteří se také narodili ještě před rokem 1940, základní vzdělání sice dokončili, nicméně zmiňovali, že ani pro ně nebyly začátky lehké.

Školní docházka po roce 1947 se objevovala ve všech narativních rozhovorech. Mladší generace pamětníků pak nejčastěji zmiňovaly chování českých dětí, respondenti pohovořili také o tom, že při nástupu do školy sice neuměli česky, nicméně se pro ně nástup na českou školu nestal natolik traumatickým, jako ve výše zmíněných případech a rychle se adaptovali. Tento fakt lze připsat skutečnosti, že mladší ročníky pamětníků od začátku navštěvovaly české školy a tak se na rozdíl od starších ročníků lépe adaptovaly. Jejich mateřský jazyk – němčina – byla z výuky zcela odstraněna a v některých případech nahrazena jazykovými kroužky, které zřizovali ale pouze tam, kde počet německých žáků byl minimálně 10 (Staněk 1993). Níže vybrané úryvky reflektují vzpomínky uchované v kolektivní paměti ve vzpomínání na školní docházku:

*„No, to byla legrace, no. Školní docházka [smích]. Sem mluvila jenom německy[...]a tady sem měla kamarádku dobrou [...]Tak mi naučila česky, že vlastně mi nikdo nepoznal, že jsem Němka. I v tej škole jsem se naučila snadno říkat ty ž-š-č-ř, že jo. To jsem uměla. Někdo se to nenaučil vůbec. Kamarádka ta se to nenaučila vůbec. Ta měla problémy. A když jsem šla do školy prvně, tak říkal učitel sedni si do první lavice a budeš dávat pozor, co já říkám. No a rozuměla jsem.“ (Šrámková *1940)*

Další pamětnice ve vyprávění reflektovala, že vzhledem k vyššímu počtu německých žáků ve třídě jim byla přidělena vyučující, která německý jazyk ovládala

a v některých situacích jim byla nápomocná. Ostatní narátoři mladších ročníků uváděli, že vztahy mezi dětmi byly nekonfliktní, ale někdy se objevila nedorozumění. Tato informátorka jako jediná během vyprávění poukazovala celkově na nekonfliktní vztahy mezi Čechy a Němci, zvláště pak uvedla, že mezi dětmi nebyly žádné problémy:

*„[...] protože nás bylo víc, tak nám dali učitelku, která uměla německy, co nám občas něco přeložila když jsme nevěděli a do půl roku jsme už mluvili všichni česky no, protože tam byli český děti. A že bych měla nějaký problémy ve škole, to jsem neměla. [...] Ne vůbec na mě nikdo neukazoval to je Němka to je sudeťáčka, my jsme se prostě brali takový jaký jsme byli a to bylo od první třídy.“ (Lišková *1940)*

5.5.2 Situace po roce 1948 a v dobách komunistického režimu

Situace zůstavších Němců nebyla ale ani nadále příznivá. Docházelo sice pozvolna k odstranění nejtvrdějších diskriminačních opatření, nicméně stále jim byla připisována kolektivní vina za 2. světovou válku a i nadále tito obyvatelé platili za nepřítelé národa. Antiněmeckou náladu na sobě pociťoval i jeden z pamětníků, jenž si pamatuje na násilnosti, které byly na nich jako na německých dětech páhány:

„My jsme se jako děti sžily rychle. Pazdera akorát, to byl hajzl "německý děti žejo, tak ty mlátili" když já jsem vycházel ze školy ve 14ti, páč tenkrát byla osmička, ten bral předtím děti Němců do tělocvičny a normálně nás řezal provazem“. (Schuster *1940)

Po únorovém puči v roce 1948 představovali Němci v Československu stále nepřátelé. I nadále platila některá diskriminační opatření jako například již zmiňované nošení bílých pásek, kterou museli Němci nosit na oděvu, někteří například až po dobu tří let, jak uvedla jedna z pamětnic. Pamětníci připouštějí, že situace, která panovala po odsunu, pro ně nebyla určitě jednoduchá, ale postupem času se s těmito „novými“ lidmi naučili žít. Jedna z pamětnic zmiňuje, že se mezi novoosídlenci, se kterými zůstavší Němci nyní sdíleli jeden „prostor“, našli i tací, kteří s nimi jednali jako s rovnocennými, nebo alespoň se snažili jim v tomto období vyjít vstříc, jak ukazuje následující vzpomínka

pamětnice, která na dotaz, zda byly problémy mezi Čechy a Němci, kteří zde zůstali, odpovídá takto:

*„Ne, ne, nebyly problémy žádné. Jedna rodina byla taková vstřížší, ale toho zase ty druhý uklidnili. [smích]. Říkal, když už tady ty Němci zůstali, tak musí mít práci. Jako voni nám nedávali ani lístky potravinový co bylo dřív. A ten pán Kysela přišel a říkal -babi u něj dojila krávy a krmila to – říkal: ‚Tady máš lístky, ať máš na chleba, mlíko, na máslo i maso ňáký‘. A i nám nosil mlíko jako. Ten zastával se nás. Uznali to, že se s nima zachází slušně taky a voni s náma taky no. Žádný problémy nebyly.“ (Šrámková *1940)*

Postupem času se začínala atmosféra pozvolně zklidňovat a některá opatření proti německému obyvatelstvu se začala redukovat. Tomuto faktu napomohl zejména vznik dvou německých států, kdy NDR představovala součást sovětského bloku a vzhledem k tomu, že bylo zapotřebí budovat s tímto podobně politicky smýšlejícím „bratrem“ vztahy, bylo také nutné pozastavit negativní přístup k zůstavším Němcům. V roce 1949 bylo například v určitém období umožněno zažádat o československé státní občanství. (Kreisslová, Novotný 2015, s. 33-34). Nicméně tento krok se nesetkal s pozitivním přístupem, až v roce 1953 bylo občanství všem zůstavším Němcům kolektivně přiděleno. Bohužel ani tyto „vstříčné“ pokusy ze strany Československého státu nepomohly k tomu, aby se na německou menšinu začalo nahlížet jako na rovnocenné obyvatele. Zlepšení vztahů mezi Čechy a Němci nepomohl ani tehdejší československý prezident Klement Gottwald, který v rámci dobrých vztahů s NDR razil heslo, že „není Němec jako Němec“ a rozdělil tak Němce na „ty hodné/poslušné“ na Východě a na ty „zlé“ na Západě, kteří byli spojováni s nacistickou minulostí. Například pokud měl někdo ze zůstavších Němců příbuzné na Západě, stávali se pro ně také automaticky jakýmsi nepřitelem. Jedna z pamětnic, která si v pozdějším věku chtěla rozšířit své vzdělání a vykonávat funkci v oboru k tomuto kroku nedostala svolení právě z důvodu, že její bratr od roku 1968 žil v západním Německu.

Nicméně problémy, se kterými se toto obyvatelstvo v průběhu let setkávalo, nesouvisely pouze s příbuzenstvím v Německu. Ačkoliv byla časem protiněmecká opatření odstraňována, jako například používání německého jazyka na veřejnosti, někteří se snažili svou německou identitu neodkrývat. Pamětnice Šrámková (*1940) se během

svého studia setkala se stigmatem „němectví“. Mimo to, že pro ní překážku představoval německý původ, nebyly za dob socialistického režimu vítány ani návštěvy bohoslužeb. Výše zmiňované aspekty zapříčinili nedokončení studia a nástup do pracovního života. Zůstavší Němci byli diskriminováni i po stránce vzdělávání:

*„Já sem chodila do zdrávky. A ve zdrávce zjistili vlastně, že jsem Němka.[...] No a pak mi začla jako šlapat na paty paní doktorka a že mi to nejde a že tudleto tamleto no a nakonec mi nechali rupnout. Tak mami prostě šla za policajtem jednym. Toho znala dobře, aby zjistil vlastně, co se stalo. A on řek: ‚Hele vůbec si to neber do hlavy. To je tim, že ste Němci a chodíte do kostela.‘ Tak prostě...Dostat se na školu to už byl problém, a když už se dostal tak zase ještě hledali dál.“ (Šrámková *1940)*

Zůstavší německé obyvatelstvo se muselo přizpůsobit i na úrovni jazyka a muselo přijmout jazyk majoritní společnosti. Většina informátorů nastoupila již do české školy a tak se německy mluvilo už jen doma mezi příbuznými, dalším umocňujícím faktorem se stalo uzavírání národnostně smíšených manželství s příslušníky české či slovenské národnosti a tak německý jazyk ustoupil do pozadí. Pamětníci také uváděli, že „jim nic jiného nezbylo“, a česky se naučili během výkonu své profese. Německý jazyk byl tak zcela nahrazen jazykem českým.

Co se týká předávání rodného německého jazyka na své potomky, ve většině případů pamětníci shodně uvedli, že docházelo k jeho předávání, nicméně v menší míře. Jak již bylo uvedeno, pamětníci a pamětnice uzavírali sňatky s partnerem jiné národnosti (kromě jednoho pamětníka, který se oženil s partnerkou stejné národnosti), vznikala tak národnostně smíšená manželství a v rodinách nastávala bilingvní jazyková situace, kde ale samozřejmě převládal český jazyk. Vzhledem k netolerantnímu přístupu komunistického režimu v Československu docházelo k velkému omezování týkajícího se používání německého jazyka. V některých rodinách tak ke generačnímu předávání docházelo v prostředí prarodičů. Německý jazyk nebyl v tomto období vítáný, což připustila jedna pamětnice, která odpověděla na otázku, zda učila své potomky německy, takto:

„Já jsem je neučila, voni jak byli jako u našich [rodiče pamětnice], tak tam se jako[mluvilo], ale doma jsme mluvili většinou česky. Ono to tenkrát taky nebylo moc žádaný, aby se mluvilo německy. Tady do toho roku 89 to jako ta němčina nebyla nějak.“
(Černá *1938)

Závěrem lze říci, že poválečnými restrikcemi především co se týkalo školní docházky, byli nejvíce zasaženi starší ročníky zkoumané generace, které jsou spojeny především s jazykovou stránkou. Starší ročníky, navštěvující německé školy před válkou, či ve válečném období, se po povolení školní docházky německým dětem v českých školách v roce 1947 nedokázali s touto pro ně novou situací zcela sžít, a tak školní vzdělání ukončili. Dalším možným aspektem se stala nepříznivá ekonomická situace. V jednom z vyprávění se informátorka přiznala také k tomu, že se setkala s nadávkami a šikanou v období obnovení školní docházky od roku 1947.

Hlavně mezi mladšími ročníky pamětníků se hovoří o celkově dobré asimilaci týkající se školní docházky a velmi rychlému zvládnutí českého jazyka. Mimo jiné ve svých vzpomínkách neakcentují, že by byli mezi českými a německými dětmi příliš velké problémy, spíše je chování českých dětí přirovnáváno ke škádlení. Negativně konstruovaný obraz související se stigmatem „němectví“ a postavením německé menšiny v komunistickém Československu je mezi informátory zmiňováno spíše v pozdějších letech, kdy pamětníci pociťovali určité formy diskriminace na pracovišti či v dalším vzdělávání. Nicméně ať už se jednalo o léta po nuceném vysídlení, o školní docházku, nebo o život v pozdějších letech v dobách komunistického režimu, lze jednoznačně hovořit o tom, že jednání Čechů vůči Němcům bylo založené na pozadí Němce coby nepřítele.

5.6 Ztráta rodiny, udržování kontaktu

Ačkoliv na začátku bylo předpokládáno, že se nejčastějším tématem ve vzpomínkách pamětníků stane ztráta rodiny během odsunu, nebylo tomu tak. Tuto traumatickou ztrátu rodiny, příbuzných či přátel při nuceném vysídlení většina pamětníků zmínila jen okrajově. Evidentně zde docházelo k vytěsňování vzpomínek z paměti⁶, jelikož na ztrátu blízkých

⁶ Viz. Teoretická část kapitola 4.1 Kolektivní paměť a 4.4 Paměť, identita a vyprávění.

osob bylo většinou vzpomínáno až po tazatelově výzvě. Další fakt, který přitom mohl hrát roli, je ten, že dotazovaní byli během odsunu dětmi a neuvědomovali si, co se děje, jak se během rozprávění s pamětníky ukazovalo a jak připouští narátor v následujícím výňatku. To, že byli nuceně vysídleni jeho přátelé, reflektuje jako danou skutečnost:

*„No když oni tenkrát vyhodili Němce, tak kolik nám bylo. 10,11,12? Tak jsme, jak říkám, jako děcko si to člověk ani tak ani[neuvědomuje], co ty co s náma chodili do školy nebo jsme si s nima hráli, když se najednou ztratili, tak asi byly odsunutý no.“ (Bauer *1935)*

Dalším možným faktorem, proč si odchod svých příbuzných či přátel pamětníci příliš neuvědomovali, je ten, že „*tu ještě někdo byl*“ a nedošlo tak k nucenému vysídlení všech blízkých osob. Zůstavší Němci se společně v poválečných letech scházeli, a věnovali se společným aktivitám, jak uvedl jeden z pamětníků. Nicméně i další pamětnice kromě toho, že nedošlo k odsunu všech příbuzných či přátel, uvedla, že jako děti si situaci neuvědomovaly, a tak lze tvrdit, že tento fakt se stal společným rysem ve vyprávěních:

*„Ani ne, mně to nějak nepřišlo, že už tady nebudou. Protože furt tu ještě někdo byl. No ještě tu zůstali jako my, takže to tak ani nepřišlo, vzpomněli jsme si, ale jako děti jsme si z toho nic nedělali. Neuvědomili jsme si, kam jdou, nebo proč jdou. Jako děti ne.“ (Paličková *1935)*

Nicméně po dotazu, jak vzpomínají na období, kdy nuceně vysídlili část příbuzenstva či přátel, pak odpovídají většinou jednotně ve smyslu, že to určitě nebylo jednoduché období a že „*teklo hodně slz*“. Především to nebylo dobré období pro rodiče pamětníků, což bylo možné v některých vyprávěních zaregistrovat.

Ačkoliv situace „odsunutých“ Němců není tématem této práce, ve vzpomínání pamětníků se ale stalo velmi diskutovaným, a tak je vhodné tyto paměti zařadit. Pamětníci se ve svém vyprávění zabývali tématem nepřijetí „odsunutých“ Němců v nové vlasti. O situaci svých blízkých byli zůstavší informováni především z dopisů, skrze které byla alespoň částečná možnost udržování kontaktu. Němci přicházeli do nové vlasti z východního na západ země, přicházeli jako nevítaní cizinci a nebylo výjimkou, že se setkávaly s negativními ohlasy tamního obyvatelstva, kteří jim nadávali například do „*přivandrovaleckého ksindlu*“. (Kossert, 2011, s. 51). Vztahy mezi původním

obyvatelstvem a nově příchozími byly velice napjaté a přijetí „odsunutých“ Němců se stalo dlouhým procesem (Kossert, 2011, s. 51-53). Pamětníci a pamětnice často a shodně uvádějí, že situace „venku“ nebyla zpočátku pro jejich známé vůbec jednoduchá a bezprostředně po příchodu byli umístěni v lágrech. Následující výňatky z biografii přibližují kolektivně sdílenou paměť narátorů:

*„Dopisama jo jo. Ale taky psali že to tam neměli dobrý. Já si na to dycky vzpomenu, když ted'ka mluví vo těch z toho ty emigranty jo. Tak si na to dycky vzpomenu, protože strejda psával k babi a říkal, že se tam taky nemají zrovna valně, že jsou rádi, když se dostanou někam k sedlákovi, že jim dá kafe a nákej kousek chleba suchýho a že byli nucený, že měli hlad, tak že i na poli si vyhrabali mrkev a jedli mrkev jako jo. Takže to tam taky neměli valný, že je nechtěli. Vlastně to byli Němci k Němcům, že jo, a nesnesli se.“ (Šrámková *1940)*

Někteří z narátorů uvedli, že na nově příchozí obyvatelstvo, které přicházelo do zcela válkou zničeného Německa, nebylo nahlíženo pozitivně a někde tomu tak je i do současné doby. Bezprostředně po válce přicházející nuceně vysídlení Němci se v Německu střetávali s negativními ohlasy a byli označováni za „cikány“ či „utečence“:

*„Napsali, jak se maj. Ten začátek byl hroznej. [...]oni taky když přišli do toho Německa, oni se na ně dívali třeba jako na cikáni. Pro ně to byli lidi, utečenci no.“ (Ulrychová *1933)*

*„[...]A ze začátku, co vím, ne přímo jenom od našich, ale tam když přišli ted'kon měl každý pakl, tři, čtyři, dny nebo tejdén byli někde na cestě v těch vlacích taky ještě, neupravený, zoufalý, když tam přišli, tak řekli, „no tak co to jsou za cikáni? Kdybyste za něco stáli, tak by Vás nevyhnali“ to jim řekli.“ (Křížová *1930)*

Mezi další vzpomínky se řadily návštěvy příbuzenstva, které jezdilo do Československa „domů“ za svými přáteli, známými a příbuznými. Nicméně tuto skutečnost pamětníci nereflektovali ve velké míře. Častěji se pak objevovaly návštěvy příbuzných právě v sousedním Německu. V počátečních poválečných letech bylo vycestování z/do Československa v podstatě nemožné, situace se začala postupně

a pozvolna uvolňovat až od roku 1953, kdy došlo i ke kolektivnímu udělení československého občanství všem zůstavším Němcům. Je všeobecně známé, že cesty na Západ byly znepríjemňovány všem občanům socialistického Československého státu, a tak bylo mezi pamětníky samozřejmě vzpomínáno na žádosti, které bylo nutné vyřídit před cestou „ven“. Jednalo se třeba o devizový příslib, skrze něho byla možnost získání cizí měny, ačkoliv to nebyla velká částka. Pamětníci také zmiňovali vyřizování víza anebo pozvánky od příbuzných, na základě kterých byla povolována cesta na Západ. Zůstavší Němci museli vyplňovat dotazník, kde odpovídali také na otázky týkající se nuceného vysídlení rodinných příslušníků žijících v Německu. Na dotazník, který musel být vyplněn, vzpomínala jedna pamětnice v návaznosti na to, s jakými překážkami se během socialismu setkávala z důvodu svého německého původu a příbuzných v Německu. Dotazník byl velice detailní, což odpovídá popisu i přirovnání, které ve svém vzpomínání pamětnice použila:

*„[...]tak jsem vždycky vypsala celej elaborát kdo byl odsunutej v tom 46 a bratr, že se vystěhoval legálně.[...] Mám dneska ještě schovaný, musí to někde najít, jak jsem vždycky jezdila, tak jsem dostala takovej dotazník a tam byli otázky a když jsem přijela zpátky, tak jsem měla odpovědět ve formě slohu. Jestli mě někdo pronásledoval, jestli jsem musela odevzdat kabelku, jestli někdo, já nevím, jaký otázky ještě byly. Dneska by se tomu člověk zasmál.“(Černá*1940)*

Mezi pamětníky se ve většině případů opakovalo, že si jako děti mnoho věcí neuvědomovali, a tak je jejich vzpomínání spíše nekonkrétní a mnoho informací získali od svých rodičů. Výpovědi se shodovaly v tom, že jediným možným udržováním kontaktu s nuceně vysídlenou částí příbuzenstva či blízkými osobami, byla korespondence a trvalo několik let, než došlo ke shledání rodin. Shodně pak bylo uváděno, že nejčastěji akcentovaným tématem, kterému pamětníci a pamětnice přikládali na významu a objevovalo se v souvislosti se ztrátou rodiny, se staly osudy nuceně vysídlené části německého obyvatelstva. Zde pak shodně hovořili o jejich špatné asimilaci ve společnosti.

5.7 Touha po emigraci?

V souvislosti se ztrátou rodinných příslušníků/příbuzných/přátel, kteří pamětníci ztratili buď přímo v poválečných letech vysídlování nebo odešli v pozdějších letech, se někteří také zmiňovali o jakési touze po emigraci nebo alespoň emigraci zvažovali a pak zamítli. Ve dvou případech šlo o touhu o emigraci bezprostředně po odsunu, dále se pamětníci zmiňovali také o snahu emigrovat těsně před vpádem vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968. U žen bylo patrné, že v Čechách začaly vznikat vazby, a prioritou se pro ně stalo manželství a založení rodiny, a tak neměly potřebu do Německa odejít i přesto, že do Německa emigrovali například rodinní příslušníci.

U jedné pamětnice dokonce převažoval strach ze situace v Německu po 2. světové válce, která pamětnici byla známá díky tomu, že byl udržován kontakt s příbuznými, kteří byli odsunuti, a tak i v tomto případě nepřišel odchod v úvahu:

*„No chtěli jsme, ale nikdy to něk. Víte, bylo to tak, oni v tom Německu víte, že tam byl jenom šutr. Šutr a emigranti, že jo. Ty co prostě museli, tak do toho šutru vlastně tady celý to pohraničí vlastně přišlo. A každé musel koukat honem si stavět barák, aby měli kde bydlet, takže by nám nemohli asi něk pomoci v ničem jo.“ (Ulrychová * 1933)*

V rozhovorech se pamětníci zmiňovali také o emigraci rodinných příslušníků, matky, sestry nebo bratra. Jedna pamětnice uvedla, že se její matka odstěhovala na základě žádosti v rámci akce slučování rodin, ona už byla vdaná a starala se o babičku, která už odmítla odejít, byla zde velmi silná vazba k místu, kde žila a chtěla tam zůstat až do konce:

*„[...]Ale já už jsem nechtěla. Už se...Já měla Slováků manžela, tři děti a babička ta už nechtěla nikam. Říkala: ‚Kampa já pudu na starý kolena. Já chci pohřbít tady na hřbitově k dědovi, to nikam nechci.‘ Tak jsme zůstali s ní tady.“ (Šrámková *1940)*

Běžnou praxí také bylo, že i přes to, že někteří žádali o vystěhování z Československa, nebylo jim vystěhování ani po několika pokusech umožněno. V poválečných letech se mohlo jednat o odmítnutí z důvodu nedostatku pracovních sil v pohraničí a zcela běžně se stávalo, že si Československý stát tzv. nenechával odejít

kvalifikované pracovní síly, což mohl být i případ této pamětnice, jelikož její otec byl zaměstnancem v důlním průmyslu:

„[...] teď [v roce 1948] jsme chtěli taky tam, ale třikrát tatínek žádal a vždycky jsme byli odmítnutí“. (Křížová * 1930)

V nelehké době, kdy se mnoho zůstavších Němců vyrovnávalo i se svou německou identitou, se stávalo, že se spousta z nich rozhodla pro vystěhovalectví a tak byla především mezi lety 1968 a 1969 zaznamenána silná vlna emigrace. Mezi pamětníky byl také jeden muž, který v roce 1968, těsně před vpádem vojsk Varšavské smlouvy, pokusil zažádat o vystěhování a v Německu zůstal 46 let. K tomuto rozhodnutí došel společně se svou rodinou poté, co navštívil své příbuzné v západním Německu. V jeho vyprávění bylo poznat, že svého rozhodnutí nikdy nelitoval, ale zároveň byla poznat silná vazba ke svému rodnému místu. Nyní se pomalu vrací zpět „ke svým kořenům“, do místa svých předků, do své domoviny, jak sám v rozhovoru zmínil. Také u tohoto pamětníka lze pozorovat identifikaci s prostorem, s místem, na které se jeho paměť váže:

„[...] my jsme tenkrát byli venku ne se všim, teda se všim s celou rodinou, moje babička prostě ještě no a, no a tam jsme žili a teď jsem tam už jako 46 roků no. My jsme chtěli. Nejenom oni, ani bych neřekl kvůli komunistům nebo tak, to tady Češi nadávali na to, sice opatrně, ale prostě tenkrát jeden nemohl věřit druhému, ani bráchovi a tak hold a byl jsem předtím na návštěvě tam (v Německu), tři neděle, tak jsem viděl jak tam tenkrát už jakej byl život a oproti nám, sice tady jsme nehladověli, taky jsme měli všechno a byli oblečení, práce byla taky vždycky tady, ne jako tam, dejme tomu. No tak jsme se odstěhovali a bylo dobře no. Ale rád jelikož, jsem se tady narodil, asi každej má rád svojí domovinu, prostě, kde se narodil. Já jsem nikde [v Německu] neřikal, že jsem se narodil v Čechách, nebo tak no. Já nevím ať je to majitel tady toho pozemku, kdo chce, ale já jsem se narodil tady a tady je můj domov a jsem tady rád a dodnes.“ (Bauer * 1935)

O tom, že „se tam měli líp“, se pamětníci zmiňovali především s ohledem na tehdejší režim v Československu a poukazovali na velice vysokou životní úroveň v SRN, která jim byla známá od příbuzných žijících za hranicemi. Zpětně projevovali dokonce

jakousi lítost nad „neodsunutím“ nebo že se nad odchodem „ven“ rozmýšleli, když to bylo ještě možné. Společným rysem se pak v některých vzpomínkách stalo srovnávání svých životů v komunistickém Československu a životů svých příbuzných a přátel v Německu:

„[...] pomalu a pomalu a jistě se zmožli a teď stojí na takovýchhle místě. To je tím, že my jsme 40 roků byli pod KSČ. Kdybysme nebyli pod těma komunistma, možná že jsme taky tam, kde jsou oni. Až jsme s maminkou litovaly, že jsme nešly, když to ještě šlo.“
(Paličková *1935)

Nespokojenost vládla patrně na obou stranách. Jak na straně zůstavších, tak na straně nuceně vysídlených, kteří jezdili na návštěvy do svých „domovů“ za příbuznými a stěžovali si, že v Německu nikdy nedošlo k jejich úplné asimilaci, jak ukazuje úryvek z rozhovoru níže. Výňatek je pohledem jedné pamětnice, která uznává, že situace „odsunutých“ Němců nebyla příznivá, ale zároveň charakterizuje nespokojenost na mnoha životních úrovních, za nimiž stojí komunistický režim v Československu, což je pamětnicí připomínáno. Ve svém vyprávění hovoří o návštěvě známých ze sousedního Německa, kdy si zasteskli po domově a úryvek poskytuje reakci pamětnice na tuto skutečnost. Je patrné, že v některých chvílích narátorka lituje toho, že její rodina mohla po skončení 2. světové války zůstat v Československu:

„A oni přijedou a řeknou: ‚Vy se máte, vy ste mohli zůstat doma.‘ A já už sem dycky připravená dycky jim řeknu: ‚A vy se máte, že ste byli vodsunutý. Šli ste teda s 20 kilama nebo kolik ste měli, ale zmožli ste se tam na něco. Máte svý a ste tam doma. Nám tady všechno sebrali. Nemáme nic. Nejhorší platy byly. Nejhorší práci. A copa z toho máme, že sme tady.‘ [...] Dostali se na školy, všichni co kdo chtěl. Dostali...postavili si baráky všichni, jak jsou. Všichni jak byli, všichni si postavili. No. Nevim. Bylo to teda asi pro ně drastický nebo špatný, že vlastně šli s holejma rukama šli jo. Ale zmožli se tam na něco. Byli pracovitý zmožli se. Byli skromný, tak zas tam mají. Ale tady mohli lidi dřít jako blbec a nezmožli se k ničemu, protože byl takovej režim už no.“ (Šrámková *1940)

Z některých rozhovorů je vidět rozhořčenost z celkové situace, která vládla v Československu do roku 1989, a během některých rozhovorů bylo slyšet zklamání nad osudem zůstavších českých Němců. Z rozhovorů bylo možné poznat, že zůstavší Němci

trpěli nejen po nuceném vysídlení, kdy na ně byla uplatňována již zmiňovaná diskriminační opatření, ale trpěli také pod komunistickým režimem v mnoha oblastech. Jeden z pamětníků se v souvislosti na otázku týkající se emigrace zmínil o „povolování“ výjezdů do Německa za dob socialismu. Vzpomínal na období, kdy, jak sám akcentoval, „po tolika žádostech“ dostal povolený výjezd do Německa a zároveň byl vyhodnocen v zaměstnání nejlepším pracovníkem a dostal poukaz na dovolenou. Následující úryvek je zde zařazen z toho důvodu, jelikož věrně vystihuje, jak velké byly rozdíly v životní úrovni v Československu a v SRN a ukazuje vzpomínku pamětníka, který velice živě popisoval svou návštěvu u známých v Německu:

*„[...] po tolika žádostech jsem dostal povolenej výjezd do Německa. Ted' jsme se rozhodovali, protože se nevědělo, že se to takhle zlomí, tak jsem ten poukaz dal kamarádovi z práce a jel jsem do Německa. Tři dny jsem byl v Norimberku u sestřenice, tři dny jsem byl u kmotry mojí mámy a tři dny jsem byl u pana Vimra. Když jsem přijel k tý tetě, tak paní mi napsala na lísteček, co by chtěla koupit. Tak jsem s ní šel do krámu ráno a to byl smíšenej obchod, já byl vykuleněj. Ted' jsem měl na papírku napsáno, co bych měl přivést, ananas, broskve, kakao a teta říká ‚prosimtě co to děláš? To si kup až poslední den až pojeděš domů‘ a já jí říkám ‚jo to víš, že jo a oni to nebudou mít‘. [smích] A ta pokladní říká, vy nejste tady odsud, že ne? Když přijdete dopoledne a všechno vykoupíte, tak můžete přijít odpoledne a máme to zase‘. A ted' jsem přijel k tomu Vimrovi na nádraží a on už tam na mě čekal s Mercedesem, já jak venkovskej balík ‚kufř, pyžamo, bačkory. A on bydlí v milionářský čtvrti jo. Tři obrovský vily. Ale oni uplně obyčejncký lidi. A já tam přijdu, otevře a říká ‚tady v druhým patře tady to apartmá budeš mít k dispozici.‘ Tak otevřu kufř, vyndám bačkory, on mě kop do zadku a říká ‚co to děláš‘. U nich se všude chodí v botech. Tam ráno přijde uklizečka, má jedno patro. Já ani nevěděl, jak se má pouštět voda [smích]. (Schuster *1940)*

V období mezi rokem 1968 až 1969 byl všeobecně zaznamenám další úbytek německy hovořícího obyvatelstva, které se rozhodlo opustit svoji domovinu a šli za lepším životem ke svým příbuzným a známým do sousedního Německa. Jedním z důvodů stěhování bylo například uváděno slučování rodin. U informátorů lze říci, že se své vyprávění postavili na srovnávání svých životů s životy „těch druhých“ nuceně

vysídlených především pak v období komunistického režimu v Československu a poukazovali na nízkou životní úroveň, která zde byla. V rozhovorech byla touha po emigraci vyslovena nepřímo, spíše byl v některých případech zjevný pocit zklamání z osudu zde zůstavších. Pamětníci si byli vědomi nepříznivé situace „odsunutých“ českých Němců za hranice Československa, nicméně ve vzpomínkách akcentovali, že díky pracovitosti se později zmohli. Bylo zjevné, že ačkoliv mohli informátoři zůstat ve své domovině, nebyli se svou životní situací, která byla ovlivněna komunistickým režimem, spokojeni. Vysoká životní úroveň v západním Německu byla jedním z důvodů emigrace jednoho pamětníka a jeho rodiny v roce 1968. Avšak u tohoto pamětníka bylo možné sledovat silnou vazbu ke svému rodnému místu a po několika desítkách let se vrátil zpět.

5.8 Situace českých Němců po roce 1989 a dnešní pohled na česko-německé vztahy

Po převratu v roce 1989 začalo samozřejmě postupně docházet k proměnám česko-německých vztahů, především byla na scéně ale snaha nejstarší generace, která projevovala zájem o jakési „probuzení“ německého obyvatelstva, které v Československu zůstalo. V rámci tohoto snažení začala postupně vznikat různá sdružení a svazy, zastřešující tuto národnostní menšinu. V 70. letech již vzniklo sice první sdružení, nicméně bylo ovlivněno tehdejší režimem v Československu, a tak v roce 1990 vznikl Svaz Němců, postupem času pak také různé organizace na regionální úrovni.

V současné době existují dvě organizace – Spolek Němců a přátel německé kultury a Shromáždění Němců. Obě organizace pečují například o kulturní vyžití svých členů, kdy se pořádají různé zájezdy, výstavy či oslavy k příležitosti různých významných událostí. Členy těchto spolků není samozřejmě jen nejstarší generace, ke spolku se hlásí i mladá generace, nicméně její počet je značně nedostačující. Největší regionální svaz představuje region Chebsko.⁷ Mezi pamětníky byli někteří, kteří jsou členy výše zmíněných organizací a zúčastňují se různých oslav či zájezdů pořádaných především na regionální úrovni.

⁷Více k aktivitám těchto organizací, ale také k porevolučnímu vývoji této menšiny v Kreisslová, Novotný (2015).

Téma, které se spíše v některých vyprávěních objevilo, bylo téma situace českých Němců i několik desítek let po nuceném vysídlení, kdy pamětníci hodnotili a vzpomínali na vztahy mezi Čechy a „zůstavšimi“ Němci. V komunikativní paměti narátorů nepřevažuje vždy idylicky konstruovaný obraz vztahů mezi Čechy a Němci ani několik desítek let po odsunu. Zejména v některých výpovědích pamětníků si lze všimnout, že své vzpomínání vykládají v duchu, že na ně jako na „Němce koukali Češi skrz prsty“. Zejména dvě pamětnice pokládaly za důležité pohovořit o chování lidí k nim, k Němcům. Bylo až s překvapením zjištěno, s jakými situacemi se konkrétně jedna narátorka, dle jejích slov, setkala například ještě před patnácti lety, tedy již několik let po revoluci v roce 1989. Pamětnice toto chování brala s jakýmsi nadhledem a odstupem, nicméně ve vzpomínání bylo patrné, že celý její život je ovlivňován tím, že „je Němka“. Jedna ze vzpomínek připomínala situaci, která byla charakteristická v poválečných letech, kdy nebylo přípustné, aby se na veřejnosti hovořilo německy. Mimo to se v dalším vzpomínání této pamětnice objevila situace, se kterou se setkala společně s dalšími zůstavšimi Němci. Následující úryvky z rozhovoru s touto pamětnicí reflektují výše popsané:

*„To už je zase deset patnáct let, možná patnáct let. Tady byl takovej malej krámeček [...] A my když jsme se sešli my Němci jako ještě co tady byly ty Němky, tak jsme klábosily německy. Jsme se potkaly v krámu, tak jsme mluvily německy mezi sebou. A paní na nás taky vyjela: ‚Tady jste v Čechách, tak mluvte česky.‘ A paní ta jedna ta jedna byla taková vod huby, ta řekla: ‚Jak nám zobák narost tak mluvíme.‘ [smích] Asi jí vadilo, že tomu nerozumí jo[...] Tak jsme tam vešli [do hospody] a už tam byli takový ňáký ty, co měli drobet přebráno: ‚Hele náckové jsou tady‘ nebo ‚Henleinovci jsou tady‘. No. Jaký jsme byli Heinleinovci. To ani neví co to je ten blbec. Ten to zase ví jenom vod rodičů. To je to, že tudleto zlo se předává z jednoho pokolení do druhýho jo. [...] ty jeho rodiče nadávali proti Němcům byli proti Němcům, ale sami sedí na německým baráku jo. To jim nevadí. To jim nevadí, že to zabrali. Ale už zase ty děti vočkovali proti a ty děti tudletěch děti zase to, to prostě de jako lavina.“ (Šrámková *1940)*

Pamětnice ve svém vzpomínání připomněla, že zlo a nenávist panující proti „všemu německému“ se předává z generace na generaci, a podobný názor zastávala i další pamětnice. Nicméně tato informátorka alespoň částečně připustila, že nenávist, kterou ještě

stále pociťuje, by mohla pomalu ustupovat spolu se třetí generací, která by se mohla na celou sudetoněmeckou problematiku začít koukat z jiného úhlu:

*„[...]A já mám takovej dojem, že úplně takhle jako stejně tady pořád něco je, já si myslím. Že třeba prostě až snad ta generace těch mejch vnuků nebo Vaše, vy se možná naučíte dívat se na tu věc úplně jinak, ale no.. Nevim no.“ (Ulrychová *1933)*

V ostatních vyprávěních se narátoři nevyjadřovali již takto konkrétně jako dvě předešlé pamětnice, nicméně i přesto bylo patrné, že určitá nenávisť proti německému obyvatelstvu panovala dokonce ještě několik let po převratu v roce 1989.

V současné době je v České republice německá menšina a občané hlásící se k německé národnosti na ústupu, což dokazují statistiky posledních let sčítání lidu. Podle českého statistického úřadu se v roce 1991, kdy sčítání probíhalo ještě v rámci Československa, k německé národnosti přihlásilo 48 556 občanů. V roce 2001 kleslo toto číslo na 39 106. O deset let později se při sčítání lidu k německé národnosti přihlásilo 18 658 občanů.

Díky svazům, sdružující německou menšinu se daří vylepšovat postavení příslušníků této skupiny. Mimo jiné svazy spolupracují také s ostatními německy mluvícími zeměmi a organizují společná setkání.

6 Závěrečné zhodnocení

Diplomová práce byla zaměřena na nucené vysídlení českých Němců z Československa po roce 1945. Hlavním záměrem bylo porozumět tomu, jak je na událost odsunu vzpomínáno pamětníky nejstarší generace zůstavších Němců, přičemž šlo o zachycení a interpretování získaných vzpomínek. Nucené vysídlení bylo ve vzpomínání zkoumané generace vyobrazováno velice podobně, postoje a názory jednotlivých narátorů se příliš nerůznily. Pamětníci a pamětnice měli tendence zpětného hodnocení této události. Kromě toho se práce zabývala také tím, jakým dalším událostem byla ze strany pamětníků připisována důležitost. Bylo zjištěno, že nejčastěji zmiňovanými tématy se ze strany informátorů staly vzpomínky na období předválečné, společně konstruovaným obrazem se stalo také období bezprostředně po skončení 2. světové války. Dalšími událostmi, kterým byl v rozhovorech věnován prostor, se stala ztráta rodiny v důsledku nuceného vysídlení a také postavení německé menšiny v období komunistického režimu, pamětníci a pamětnice se vyjadřovali také k tématu emigrování a k situaci českých Němců po roce 1989.

S tématem předválečného období bylo pamětníky vzpomínáno na bombardování a i přesto, že byli ve školním věku, bylo zřejmé, že na tyto události měli velice živé vzpomínky, a v některých vyprávěních byly poskytnuty detailní popisy. Vzhledem k tomu, že většina informátorů pocházela ze stejné oblasti, objevovaly se vzpomínky na stejná rozbombardovaná místa. Dále se v návaznosti na toto období objevovaly zmínky na rok 1938, který byl zejména u dvou pamětnic slučován s tehdejší celosvětovou nezaměstnaností. Zde zmiňovaly, že nezaměstnanost, citelná hlavně v pohraničních oblastech, byla důvodem zvratu v politickém přemýšlení většiny německy hovořícího obyvatelstva, což zapříčinilo podporu Hitlera/Henleinovo strany. Zároveň bylo pro některé z narátorů podstatné vyjádřit proti-nacistický postoj rodičů či jiných jim známých osob. Je nutné zmínit, že pamětníci a pamětnice neposkytovali příliš detailní vzpomínky týkající se politické orientace, a tak je zřejmé, že toto téma nebylo v rodinách příliš diskutované.

V pamětech na nucené vysídlení se nejprve objevovaly zmínky o osvobozeneckých armádách akcentované hlavně ve vzpomínkách ze strany pamětnic. Bylo zřejmé, že americký voják byl v dětských očích hrdinou, zatímco z vojáka Rudé armády šel strach. K jednomu z nejdůležitějších akcentovaných témat týkajících se vzpomínek na nucené vysídlení patřilo osidlování poválečného pohraničí. Toto období bylo pamětníky dáváno do souvislosti se „zlatokopy“, prvními novoosídlenci a lze říci, že příchod tohoto nového

obyvatelstva byl spojován především s rabováním a zbohatnutím, které je narátory připisováno lidem z vnitrozemí – Čechům. Bylo také konstatováno, že nově příchozí obyvatelstvo bylo charakteristické nezájmem k zachování dědictví a jejich záměrem bylo pouze zbohatnutí. Tito nově příchozí byli informátory spojováni také s nelidským zacházením vůči německému obyvatelstvu. S tím zůstavší spojovali také nucené opouštění domů, které představovalo traumatickou událost především pro jednu pamětnici, která o těchto událostech hovořila jako o vyhazovech a několikrát k tomuto tématu promluvila. Pamětníci a pamětnice se vyjadřovali k vzniklým situacím po skončení 2. světové války jako k dané skutečnosti a ačkoliv připustili, že nenávisť vůči německému obyvatelstvu v pohraničí byla mnohdy neoprávněná, zpětně projevují jakési pochopení pro poválečné dění. Zároveň bylo ale připomenuto, že poválečným děním byli postiženi především nevinní a chudí lidé.

Reflektovaným tématem týkajícím se situace po nuceném vysídlení se stala školní docházka. Německým dětem v Československu byla školní docházka umožněna od roku 1947 v českých školách. Bylo zjištěno, že nejhůře se s touto nově vzniklou situací vyrovnávaly starší ročníky zkoumané generace a bylo tak běžné ukončování vzdělání. Mladší ročníky poukazovaly pak spíše na dobrou asimilaci. Situace byla pro ně příznivější než pro starší ročníky vzhledem k tomu, že se od prvních školních let pohybovaly v jazykovém prostředí české majority. Především pamětnicemi bylo připuštěno, že se v určitých fázích svého života ocitli v nelehkých situacích, které se dotýkaly jejich dalšího životního směřování. Zde hrálo roli stigma „němectví“, přičemž na zůstavší Němce bylo nahlíženo jako na nepřítel, nebylo jim umožněné vykonávat určitou funkci či pokračovat v dalším vzdělávání.

Co se týkalo vzpomínek na ztrátu rodiny, kterou v důsledku odsunu zůstavší čeští Němci zažili, bylo shodně odkazováno na skutečnost, že v době těchto událostí byli dětmi, a tak jsou jejich vzpomínky spíše mlhavé. V souvislosti se ztrátou rodiny informátoři spíše zmiňovali nelehkou situaci nuceně vysídlené části německy hovořícího obyvatelstva, kde pak shodně zmiňovali lágry, ve kterých se tato část obyvatelstva nacházela po příchodu do rozbombardovaného Německa.

Společně konstruovaným obrazem zůstavších českých Němců se dále také stalo srovnávání životů svých a životů nuceně vysídlené části německého obyvatelstva, kdy bylo zajímavé pozorovat, že se pamětníci stavěli do pozice obětí v době sociální diktatury

v Československu a poukazovali na lepší životy svých příbuzných a přátel v Německu; aspekt porovnávání tedy patřil mezi jeden ze způsobů vzpomínání a utváření kolektivní identity. V návaznosti na tuto skutečnost bylo upozorňováno především na vysokou životní úroveň v sousedním Německu, se kterou se zde zůstávší Němci neseťkali, navíc se k těmto aspektům přidala diskriminace německé menšiny na úrovni společenské či na úrovni vzdělání, jak bylo uvedeno výše.

Narátoři se hrdě hlásili k německé národnosti a cítili se v České republice doma, i když se mnozí setkali s diskriminacemi. To, že jejich domov se nachází zde, potvrdil i vzácný rozhovor s pamětníkem, jehož rodiny se nucené vysídlení netýkalo, on se ale společně se svou rodinou v roce 1968 rozhodl pro emigraci do Německa a i přesto, že na Západě žil spokojeným životem, vrátil se po několika desítkách let zpět do své domoviny.

V poslední řadě bylo zjištěno, že se informátoři setkávali s protiněmeckými postoji i několik let po roce 1989. U dvou pamětnic byla tato skutečnost znatelná a byly uváděny konkrétní příklady situací, které souvisely se stigmatem němectví.

7 Závěr

Předkládaná diplomová práce se zabývala otázkou nuceného vysídlení ve vzpomínkách nejstarší generace českých Němců, kterých se z rozličných důvodů netýkalo nucené vysídlení německého obyvatelstva z Československa po skončení 2. světové války. Záměrem bylo nashromáždění, analýza a interpretace biografických vyprávění této generace hlásící se k německému etniku a žijící do současné doby v České republice. Cílem bylo zjistit, jakým způsobem je událost nuceného vysídlení přítomna v kolektivní paměti tohoto obyvatelstva a kterým událostem bylo ze strany pamětníků připisováno na významu.

Diplomová práce pracovala s autentickými výpověďmi pamětníků a pamětnic, tedy s životními příběhy, které byly zachyceny za pomoci narativního interview, bylo využíváno také interview s návodem. Tato technika sběru dat pamětníkovi umožnila přenést se do minulosti a dopomohla mu zaktualizovat prožitky spojené s určitou událostí v minulosti. Dále práce poskytla také náhled na dosavadní stav bádání zkoumané problematiky. V teoretické části byla popsána teoretická východiska související s pamětí, jejíž role je s ohledem na biografická vyprávění českých Němců nepostradatelná. Byl tak popsán koncept kolektivní paměti, prostor byl věnován také paměti komunikativní představující vzpomínky a paměti kulturní. Byl nastíněn také koncept míst paměti coby možné materializace paměti. Nucené vysídlení se bezpochyby řadí mezi traumatické události, a tak byl v práci vymezen také koncept kolektivního traumatu. Poslední kapitola teoretické části byla věnovaná paměti z pohledu biografického vyprávění, kde bylo vysvětleno, jakým způsobem je utvářena identita jedince během vyprávění svého životního příběhu.

V praktické části byl popsán již samotný výzkum, kde bylo vysvětleno, jaká pravidla byla dodržována při prepisování rozhovorů a na co se zaměřovala již samotná analýza získaných dat. V neposlední řadě byly sestaveny kapitoly dotýkající se nejčastěji vyřčených témat, které vyplynuly z rozhovorů s pamětníky a pamětnicemi.

Za pomoci analýzy a interpretace získaných životních vyprávění byl kladen důraz na to, jakým způsobem je událost nuceného vysídlení přítomna v kolektivní paměti tohoto obyvatelstva; mimo jiné byly zkoumány i společné či odlišné rysy kolektivně sdílené minulosti a tato zjištěná fakta byla interpretována. Bylo tak zjištěno, jakým událostem je ze strany pamětníků připisován význam. Prostřednictvím poznatků byly odkryty především

společně sdílené obrazy konstruované pamětníky v různých historických periodách. Pamětníci a pamětnice se ve svých výpovědích příliš nerůznili a tak lze tvrdit, že z životních příběhů českých Němců vzešlo několik společných aspektů objevujících se v kolektivní paměti. Podrobnějším poznatkům z výzkumu byla věnována kapitola „Závěrečné zhodnocení“.

Tato diplomová práce přispěla k obrazu zkoumané problematiky novými vzpomínkami a názory obyvatelstva německého původu. Zjištěná fakta nemohou být vztahována na celou menšinovou skupinu, nicméně smýšlení tohoto obyvatelstva poskytuje individuální náhledy a vnímání nuceného vysídlení.

8 Seznam použitých zdrojů

Tištěné dokumenty

ALEXANDER, Jeffrey C. aj. (eds.), 2004. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press. ISBN 978-0520235953.

ALEXANDER, Jeffrey C., 2004. Toward a Theory of Cultural Trauma. In: Alexander, J. Charles. aj. (eds.) *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press, s. 1-30. ISBN 978-0520235953.

ARBURG, Adrian von, 2004. *Zwischen Vertreibung und Integration: die tschechische Deutschenpolitik 1947-1953*. Praha. Disertační práce. Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd.

ARBURG, Adrian von, STANĚK, Tomáš (eds.), 2010. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951 : dokumenty z českých archivů. I., Češi a Němci do roku 1945 – úvod k edici*. Středokluky: Zdeněk Susa. ISBN 978-80-86057-66-8.

ARBURG, Adrian von, DVOŘÁK, Tomáš, KOVAŘÍK, David, 2010. *Německy mluvící v Československu po roce 1945*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská. ISBN 978-80-86488-70-7.

ARBURG, Adrian von, STANĚK, Tomáš (eds.), 2011. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951 : dokumenty z českých archivů. II., Duben – srpen/září 1945 : divoký odsun a počátky osídlování*. Středokluky: Zdeněk Susa. ISBN 978-80-86057-67-5.

ASSMANN, Jan, 2001. *Kultura a paměť*. Praha: Prostor. ISBN 80-7260-051-6.

BEREK, Mathias, 2009. *Kollektives Gedächtnis und die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Eine Theorie der Erinnerungskulturen*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. ISBN 978-3-447-05921-3.

BRANDES, Detlef, 2002. *Cesta k vyhnání 1938 – 1945. Plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a Polska*. 1. vyd. Praha: Prostor. ISBN 80-7260-070-2.

BRÜGEL, Johann Wolfgang, 2008. *Češi a Němci 1939-1946*. 1. vyd. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1637-9.

ČAPKA, František, SLEZÁK Lubomír, VACULÍK Jaroslav, 2005. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM. ISBN 80-7204-419-2.

EYERMAN, Ron, 2004. Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity. In: Alexander, Jeffrey C. aj. (eds.) *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press, s. 60-111. ISBN 978-0520235953.

FUCHS-HEINRITZ, Werner, 2009. *Biographische Forschung. Eine Einführung in Praxis und Methoden*. 4. Aufl. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. ISBN 978-3-531-16702-2.

GIESEN, Bernhard, 2004a. The Trauma of Perpetrators: The Holocaust as the Traumatic Reference of German National Identity. In Alexander, Jeffrey C. aj. (eds.) *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press, s. 112-154. ISBN 978-0520235953.

GIESEN, Bernhard, 2004b. Das Tätertrauma der Deutschen. Eine Einleitung. In: GIESEN, Bernhard, SCHNEIDER, Christoph. (eds.) *Tätertrauma: nationale Erinnerungen im öffentlichen Diskurs*. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft GmbH, s. 11 – 54. ISBN 978-3896696915.

GIESEN, Bernhard. 2007. V různém čase, v různém rytmu a s rozdílnou pamětí. *Sociální studia*. Brno: Fakulta sociálních studií, 1-2, s. 67-78. ISSN 1214-813X.

GOFFMAN, Erving, 2003. *Stigma: poznámky k problému zvládnání narušené identity*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství Most (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-21-0.

HAHNOVÁ, Eva, 1999. *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí*. 2.vyd. Ústí nad Labem: Albis International. ISBN 80-86067-38-6.

HALBWACHS Maurice, 2009. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické Nakladatelství. ISBN 978-80-7419-016-2.

HENDL, Jan, 2012. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, meody a aplikace*. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0219-6

KOSSERT, Andreas. 2011. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. Vyd. 1. Brno: Host. ISBN 978-80-7294-414-9.

KREISSLOVÁ, Sandra, 2013. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců: na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. 1. vyd. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 978-80-7308-484-4.

KREISSLOVÁ, Sandra, NOVOTNÝ Lukáš, 2015. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. ISBN 978-80-87975-32-9.

KUČERA, Jaroslav, 1991. *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945–1946*. Jinočany: H & H. ISBN 80-85467-32-1.

KUKLÍK, Jan, 2002. *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: Linde. ISBN 80-7201-352-1.

LINDNER, Johanna, MALECHA, Corinna, 2013. *Zůstali tu s námi/Bei uns verblieben*. Praha: Antikomplex – Shromáždění Němců. ISBN 978-80-904421-7-7.

MAJEWSKI, Piotr, 2014. *Sudetští Němci 1848-1948. Dějiny jednoho nacionalismu*. 1. vyd. Brno: Conditio humana. ISBN 978-80-905323-2-8.

MANNHEIM, Karl. 2007. Problém generací. *Sociální studia*. Brno: Fakulta sociálních studií, 1-2, s. 11- 44. ISSN 1214-813X.

MAROTZKI, Winfried, 2003. Leitfadeninterview. In: BOHNSACK, R. aj. *Hauptbegriffe Qualitative Sozialforschung. Ein Wörterbuch*. 1. Aufl. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 114. ISBN 978-3-8100-3302-4.

MARADA, Radim, 2007. Paměť, trauma, generace. *Sociální studia*. Brno: Fakulta sociálních studií, č. 1- 2, s. 79 - 95. ISSN 1214-813X.

NĚMEČEK, Jan, 2002. *Cesta k dekretům a odsunu Němců: datová příručka*. 1.vyd. Praha: Littera Bohemica. ISBN 80-85916-21-5

NORA, Pierre, 1998. Mezi paměti a historií. In: *Cahiers du Cefres No. 13. Antologie francouzských společenských věd: politika paměti*. Praha: CEFRES, s. 7–31. ISBN 80-902196-3-2.

NOSKOVÁ, Jana, Čermáková, Jana, 2013. *Měla jsem moc krásné dětství*. 1. vyd. Brno: Etnologický ústav AV ČR, Praha – Pracoviště Brno. ISBN 978-80-87112-74-8

NOSKOVÁ, Jana, 2006. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno. Disertační práce. Masarykova univerzita. Ústav evropské etnologie.

RIESMEYER, Claudia, 2011. Das Leitfadeninterview. Königsweg der qualitativen Journalismusforschung? In: JANDRUA, Olaf aj. (eds.) *Methoden der Journalismusforschung*. 1. Aufl. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. s. 223 – 236. ISBN 978-3-531-93131-9.

ROBBEN, Antonius C. G. M., 2005. *Political Violence and Trauma in Argentina*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. ISBN 978-0-8122-3836-5

ROSINSKI, Uwe. 2008. *Narratives Interview als Methode zum Verstehen von Lebensprozessen*. München: GRIN Verlag. ISBN 9783640411788.

ROUBAL, Ondřej, 2013. *Biografická identita v pohraničí: teritoriální identita v životních příbězích poválečných osídlenců pohraničí severních Čech*. 1. vyd. Praha: Professional Publishing ISBN 978-80-7431-130-7.

ŘEHÁČEK, Karel, 2011. *Němci na Karlovarsku v letech 1945-1948*. Plzeň: Karel Řeháček. ISBN 987-80-254-9620-6.

SPURNÝ, Matěj, 2011. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex. ISBN 978-80-904421-3-9.

STANĚK, Tomáš, 1991. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko. ISBN 80-200-0328-2.

STANĚK, Tomáš, 1993. *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*. 1.vyd. Praha: ISE, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. ISBN 80-85241-29-3.

STANĚK, Tomáš, 1996. *Perzekuce 1945: Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích*. 1.vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. ISBN 80-85241-99-4.

STANĚK, Tomáš, 2001. Odsun nebo vyhnání? In: KOSCHMAL, Walter aj. *Češi a Němci: dějiny, kultura, politika*. Praha: Paseka. ISBN 80-7185-370-4.

Svědkové zamlčené minulosti, 1995. 1.vyd. Praha: Prago Media. ISBN 80-901533-5-6.

SZTOMPKA, Piotr. 2004. The Trauma of Social Change: A Case of Postcommunist Societies. In: Alexander, Jeffrey C. aj. (eds.) *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press, s. 155-195. ISBN 978-0520235953.

TESAŘ, Filip, 2007. *Etnické konflikty*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-097-9.

TODOROV, Tzvedan, 1998. Paměť před historií. In: *Cahiers du Cefres No. 13. Antologie francouzských společenských věd: politika paměti*. Praha: CEFRES, s. 33 – 46. ISBN 80-902196-3-2.

VANĚK, Miroslav, MÜCKE Pavel, PELIKÁNOVÁ Hana, 2007. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. ISBN 978-80-7285-089-1.

VANĚK, Miroslav, MÜCKE Pavel, 2015. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2931-5.

V AŠÍČEK, Zdeněk a Françoise MAYER, 2008. *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Dějiny a kultura. ISBN 978-80-7325-162-8.

WAGNEROVÁ, Alena, 2000. *Neodsunuté vzpomínky: česká zkušenost pohraničí*. 1. vyd. Praha: Prostor. ISBN 80-7260-045-1.

ZINN-THOMAS, Sabine, 2010. *Fremde vor Ort Selbstbild und regionale Identität in Integrationsprozessen. Eine Studie im Hunsrück*. 1. Aufl. Bielefeld: Transcript Verlag. ISBN 978-3-8376-1395-7.

Elektronické dokumenty

ALHEIT, Peter, 2002. Identita nebo "biograficita"? Koncept vývoje identity ve světle biografických bádání v oblasti věd o vzdělávání. *Biograf*. [online] č. 29 [cit. 2016 – 9 – 15]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=2902>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Národnostní struktura obyvatel*. [online]. 2014 [cit. 2016 – 11 – 1]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf/d0d27736-ef15-4f4f-bf26-e7cb3770e187?version=1.0>

HAMAR, Nóra, 2002. Nalézání a vynalézání sebe v příběhu: O narativní konstrukci židovských identit. *Biograf* [online] č. 27 [cit. 2016 – 08 – 15]. ISSN 1211-5770. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v2703>

NORA, Pierre, 1996. Mezi pamětí a historií: Problematika míst. *Cahiers du Cefres No. 10. Antologie francouzských společenských věd: Město* [online] CEFRES [cit. 2016 – 05 – 12]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf

OELLERMANN, Thomas, 2011. Konrád Henlein a Wenzel Jaksch. In: *Historie.cs*. TV, ČT 2, 26. 9. 2011, 22:20. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/211452801400029/>

STANĚK, Tomáš, 2013. Nechat mluvit fakta. S historikem Tomášem Staňkem o nuceném vysídlení Němců z Československa a studiu dějin česko-německých vztahů. In: *Paměť a dějiny* [online]. roč. 7, č. 2, s. 63 – 74 [cit. 2016 – 11 – 4]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1302/063-074.pdf>